

Sayı : 13

Sene : 1983 - 1987

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Prof. Dr. İBRAHİM KAFESOĞLU
HATIRA SAYISI

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL — 1987

1826 DÜZENLEMESİNDEN SONRA

İZMİR İHTİSAB NEZÂRETİ

Mübahat S. Kütükoğlu

G i r i Ő

«Emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker»¹ esâsına dayanan ve Hz. Ömer zamanından beri İslâm'da mevcudiyetini devam ettiren ihtisab müessesesi², XIX. asrın başlarında devrinin ifadesiyle «şîrâze-i nizâmından çıkmış»; ihtisab kanunlarının yürüyemez hale gelmesiyle³, bu yolla Devlet hazinesine giren gelir de azalmıştı.

Sultan II. Mahmud devrindeki ıslahat hareketlerinden, ihtisab müessesesi de payını almış ve 1242 (1826)'de müessesenin işler hâle gelebilmesi için yeni bir düzenlemeye gidilmişti.

1 Şeriatin emirlerine uygun olarak emr etme ve yasaklarına göre yaptırma.

2 İslâm'da ve Osmanlılarda ihtisab müessesesinin işleyişi hakkında şu araştırmalara bk. Yusuf Ziya Kavakçı, *Hisbe Teşkilâtı. Bir İslâm Hukuk ve Tarih Müessesesi Olarak Kuruluş ve Gelişmesi*, Ankara 1975; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye (MUB) I*, İstanbul 1922, s. 309-392; Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, basılmamış doktora tezi, Erzurum 1982.

3 1242'den itibaren Anadolu ve Rumeli'deki çeşidli yerlerin kadı, nâib, muhassıl vs. vazifelilerine gönderilen hükümlerde aynı ifadeye rastlanmaktadır. Kastamonu nâibi, mütesellimi vs. ye gönderilen Evâhır-ı Safer 1243/12-21 Eylül 1827 tarihli hüküm : Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet tasnifi-Maliye (Cev-M), nr. 21990; Kıbrıs nâib ve muhassılma gönderilen Evâil-i Zilhicce 1243/14-23 Haziran 1828 tarihli hüküm : BOA, *Maliyeden Müdever Defterler* (MAD), nr. 8298, s. 229.

İlk olarak İstanbul ihtisabının iyi bir şekilde işlemlerini temin etmek üzere Evâhır-ı Muharrem 1242 (25 Ağustos - 3 Eylül 1826) tarihiyle bir nizamnâme hazırlanmıştı⁴. Nizamnâmenin ilk fasıllarında, şehre, köy ve kasabalardan işsiz-gücsüz kimselerin gelip huzûru bozmaması için alınacak tedbirler üzerinde durulmakta, daha sonra, sebze bahçelerinin dört taksitte ödeyecekleri miktar ile her esnaf grupuna ayrı ayrı takdir edilen gündelik resimler; «palamar akçesi», yasaklıların yağ tulumları v.s. den alacakları para ile İstanbul'a getirilecek taze meyve ve sebzedeki 1/10 oranında alınacak ihtisab resmi; esircilerin esir dellâliyesinden alacakları resmin 1/5'inin ihtisaba ayrılması; çeşitli esnafın kefile bağlanması ve İstanbul ihtisabının yeni gelirinin tesbit edilip ona göre iltizama verilmesi için bir seneliğine emâneten idaresi hususlarına yer verilmekteydi.

İstanbul'dan sonra Anadolu'da İzmir, Halep, Aydın, Kastamonu, Bursa, Tokat, Manisa, Amasya, Ankara, İzmit, Sivas, Çorum, Van, vs.; Rumeli'de Edirne, Tatarpazarı, Sofya, Serez, Manastır, Silistire, vs. ile Kıbrıs, Midilli ve Rodos adalarında da ihtisaba yeni bir nizam verilmesi için emirler yollanmış⁵ ve mahallî idareciler tarafından her şehir ve kasabada mevcut dükkân, han, hamam ve değirmenlerden toplanacak günlük ihtisab resimleriyle şehre gelecek kervanların, malın ve yükün (deve, at, katır) cinsine göre ödeyecekleri resimler; reâyânın evlenecek kızlarına verilecek izin kâğıtları dolayısıyla alınacak «gerdek resmi», ayrı ayrı tertib edilip merkeze gönderilmişti⁶.

1826 ihtisab düzenlemesindeki esas gaye, yeniçeri teşkilâtının lâğvından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin masraflarının karşılanabilmesi idi⁷. Hatta bu sebeple toplanacak yeni

4 Bu nizamnâme, *MUB*, I, 338-354'de neşr edilmiştir.

5 Not 3'deki vesikalar ve Halep mütesellimi ve Antakya Nâibine Evâil-i Zilka'de 1244/5-14 Mayıs 1829 (Cev-M, nr. 4392); Trabzon Valisi, Canik muhafızı vs.ve Evâhır-ı Muharrem 1246/12-21 Temmuz 1830 (Cev-M, nr. 20088); Silistre Beğlerbeğisi vs.ve Evâil-i Rebi'ülevvel 1250/8-17 Temmuz 1834 (Cev-M, nr. 4842) tarihleriyle gönderilen hükümler bunlardan bazılarıdır.

6 Bu şehirlerin büyük kısmının ihtisab resimleri *MAD*, nr. 19450, Çorum, Van vs. birkaç tanesinin ise *Divân-ı Humâyûn İhtisab Defteri*, nr. 31, s. 171 vd. da kayıtlı olup günlük ve aylık miktarlarla birlikte dükkân vs. sayılarını da ihtiva ettiğinden ayrı bir yazıda incelenecektir.

7 Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih*, İstanbul 1290, s. 241. Taşraya gönderilen

vergiye *rûsûm-ı cihâdiyye* adı da verilmişti⁸. Ancak, bu yeni sisteme geçilirken, mahallinde kadılar ve esnaf kethudalarının yapacakları incelemeler sonucu tesbit edilecek⁹ resim miktarlarının, halkın kaldırdığı üstünde olmamasına itinâ gösterilmesi hususunda titiz davranılmakta ve gönderilen hükümlerde ilgililer, ikaz edilmekteydi¹⁰.

İ z m i r İ h t i s a b ı

İhtisab Nâzırının vazifelerine genel bakış

1826'da tatbikine başlanan ihtisab sistemi içinde İzmir ihtisabının ayrı bir yeri vardı. Müessese, diğer ihtisablar gibi, Mukataat Hazinesi'ne bağlanıp *nezâret* unvanı verilmiş ve tek elden idare olunmak üzere dirâyetli bir şahsın tayini uygun bulunarak¹¹, 1 Receb 1242 (29 Ocak 1827)'de hâcegân-ı Dîvân-ı Humâyûndan Ömer Lütfi Efendi vazifelendirilmişti¹².

hükümlerde, daima «Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye masârifına tahsisen» (Mukataat Hazinesine gönderilen 1 Receb 1243/18 Ocak 1828 tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 10116, s. 437; 29 Cemâzıyelâhır 1246/15 Aralık 1830 tarihli buyrulduyu hâvi, Defterdarın, Trabzon, Canik, vs. ihtisabı ile ilgili tavriri : Cev-M, nr. 20088; Şam ihtisabı ile ilgili, Defterdarın, II. Mahmud'un hatt-ı humâyûnunu ihtiva eden tavriri : BOA, Hatt-ı Humâyûn tasnifi (HH), nr. 21152) veya «...masârifına medâr olmak için» (Cev-M, nr. 4842 ve 2199) ifâdeleri yer almaktadır.

8 A. Lütfi, *Tarih*, I, 241. İzmir'e gelmekte olan Afyondan «resm-i cihâdiyye» alınması hakkında Mukataat Hazinesine ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 8298, s. 81.

9 «İşbu ihtisab rûsûmu ol tarafın usûl ve ahvâline göre ... ma'rifet-i ger' ve esnaf kethudaları ma'rifetiyle yegân yegân ...» tesbit edilecekti. Cev-M, nr. 21990.

10 «Fukarâyâ bâr olmayacak vechile ehl-i ticâret ve erbâb-ı hurefin derece-i hâl ü keyfiyyetlerine göre emsâline tabbikan bir miktar resm-i ihtisab tanzim olunması...» : Cev-M, nr. 4392, 20088, 21990; *MAD*, nr. 8298, s. 229. Aynı mealde Evâhır-ı Rebi'ülevvel 1254 (14-23 Haziran 1838) tarihiyle Rumeli Müşiri vs. ye gönderilen bir hüküm, *İhtisab Defteri*, nr. 32'den naklen *MUB*, I, 356-58'de neşr edilmiştir.

11 1 Zilhicce 1242 (26 Haziran 1827) tarihli Dîvân-ı Humâyûn kalemî ilmühaberi : *MAD*, nr. 10115, s. 130.

12 Ömer Lütfi Efendi'nin bu memuriyete getirilişinden itibaren ilk dört aylık masraflarını ihtiva eden muhasebesinde «bidâyet-i me'mûriyyeti» 1 Receb

Eskiden olduğu gibi, esnafın kontrolü yine ihtisab memurunun nezâretinde yürütülecekti. Yalnız, bundan böyle kol oğlanlarının yerini, mansûre askeri alıyordu. Üç onbaşı ihtisab işleriyle vazifelenildiği gibi, gereğinde nâzır tarafından kullanılmak üzere ihtisab konağında hergün 30 neferin bulunması usûlü getiriliyordu. Yeni nizamnâmeye göre :

a) Neferler, mü'minler için farz olan beş vakit namazın câmi' ve mescidlerde cemaatle kılınması için halka tenbihde bulunacaklar;

b) Onbaşı ve neferler zaman zaman şehirde kol gezerek suçlulara gerekli ikazları yapacaklardı.

c) Esnaf ve san'atkârların, nizamlarına hâlel getirmeden, hepsinin kendi işleriyle meşgul olmalarının temini ve halkın istirahat ve refahının sağlanması için esnaf ve san'atkârların, özellikle, eşya fiyatlarının tesbiti ve kontrolü, eskiden olduğu gibi ihtisab nâzırının vazifesi idi. Nâzır, fiyat tesbitini, vali, kadı ve diğer ilgililerle birlikte yapacak ve mâliyet üzerine, mevsimine göre kârı konularak, bulunan rakam üzerinden satış yapılmasını sağlayacaktı.

d) İhtisab nâzırı olanlar, narh ve kalite kontrolü için ihtisabda vazifelenirilen neferlerle birlikte sık sık kola çıkararak terazi, kantar, arşın, endâze ile satış yapan esnafı kontrol ve eksik çıkanları değnek vurdurmak sûretiyle cezalandıracaktı. Daha ağır cezayı hak edenleri İhtisab Meclisine; kal'a bendliğe ve sürgüne müstahak olanları ise valiliğe sevk edecek; böylelerinin cezaları vali tarafından verilecekti. Bunlar, «ıslah-ı nefis» eylediklerinde aflarına, ihtisab nâzırının teklifi üzerine, vali tarafından karar verilecek; yalnız, bu gibi hallerde «cerîme» adıyla para alınmayacaktı.

e) Daima olduğu gibi ekmeğ ve et konusuna burada da büyük önem verilmekte ve ekmeğin kalitesinin bozuk ve gramajının eksik olmaması; etin kış ve yaz fiyatlarına göre satılmasının kontrolü de nâzırın başlıca vazifeleri arasında sayılmaktaydı.

olarak kayd edilmiştir (*MAD*, nr. 8298, s. 54). Mehmed Süreyya Bey ise *Sicill-i Osmânî* (SO), III, İstanbul 1311, s. 600'de, tayini Şevval ayında göstermektedir.

f) Nâzırın vazifeleri arasında

fa) hamamlarda düzenin sağlanması;

fb) hammal tarifelerinin düzenlenmesi;

fc) neccar, nakkaş ve işçilerin yaz ve kış tarifelerinin en uygun şekilde tayini ile fazla ücret istenmesine mâni olunması da geliyordu.

g) İzmir kantarı, İzmir ihtisabına lüzümlü olduğu için ihtisab memuruna ihâle edilecekti.

h) İhtisab-nâzırı şehirde bir sayım yapmakla da vazifelenirliyordu. Mahalle, sokak, han, vs. yerlerde yapılacak sayımlarda halk isim, şöret ve san'atlarıyla dinleri gösterilerek yazılacak; tüccar ve esnaf dışında olup da hanlarda oturanlar mahalle imamlarından sorulacak ve böylece hazırlanan defter iki nüsha olarak tertiblenecek; defterlerden biri vali, diğeri ise ihtisab nâzırı tarafından saklanacaktı. Memleket işi için sarf edilmek üzere paraya ihtiyac duyulduğunda, sarf yeri belirtilmiş olan ve kadı'nın mührünü hâvî bulunan tezkire ile valinin «sahh»ını hâvî ihtisab nâzırının tezkiresi aranacaktı.

i) Tevzî işi ise, hâkimin tezkiresine göre vali, ihtisab memuru, vs. tarafından hesaplanacak ve hakikî masraflar üzerine hâkimin mutad imza harcı ile diğeri vilâyet hizmetinde bulunanların ücretleri de katılacaktı. Vali ve ihtisab memuru için ise hiçbir şekilde tek bir akçe dahi ilâve edilmeyecekti.

Tevzi defterinin tanzimi, asıl tahrir defteriyle karşılaştırılmak suretiyle yapılacak ve tahrir defterinde bulunan hiç kimse tevziden haric tutulmayacaktı. Ancak, dağıtım, herkesin hal ve şanına, işine ve gücüne göre olacak; hiçbir şekilde haksızlığa meydan verilmeyecekti. Bu son hususdan da yine ihtisab nâzırları mes'ul tutuluyordu.

Kısaca, her sene yapılacak memleket masraflarının defteri, vali, hâkim ve ihtisab memuru tarafından mühürlenerek İstanbul'a gönderilecek; Mukataat Nâzırınca incelenip, uygun bulunduğu takdirde emr-i şerif çıkarılması için Bâbîâlîye yazılacak, Bâbîâlîce de tasvib

edilirse «iktizâsına göre emr-i şerif» kaleme alınacaktı. Defterde ihmal edilmiş birşeye rastlandığı takdirde vali, hâkim ve memurdan, sadece suçlu bulunan cezalandırılacaktı¹³.

İzmir'in, Batı Anadolu'nun en mühim merkezi ve Anadolu'nun batıya açılan kapısı olması dolayısıyla, İzmir İhtisab Nezâretinin sınırları sadece, İzmir ve yakın çevresi olarak çizilmemişti. Nefs-i İzmir'den başka Kuşadası, Foçalar, Ödemiş, Tire, Bayındır, Aydın, Manisa, Edremid, Ayvalık, Ayazmend, Lâpseki, ve Çanakkale'ye kadar uzanan yerler ile Midilli ve Rodos gibi adaların gelirleri de İzmir ihtisabına bağlanmıştır.

İzmir ihtisabınca toplanan gelirler sadece ihtisab resimleri veya ötedenberi ihtisabca idare edile gelen «yevmiye-i dekâkin» gibi gelirlerden ibâret değildi. 1242 zilka'desinden (Mayıs 1827) itibâren gönderilen bir seri hükümle *mîriyye*, *kantariyye*, *ruhsatiyye* gibi adlarla konan vergilerin toplanması işi de İzmir ihtisabına havâle edilmiş; özellikle o zamana kadar yurd dışına çıkışına pek müsaade edilmeyen maddelerin ihtiyac fazlasının ihracının da İzmir ihtisabı tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştı.

Daha sonra afyon gibi bazı maddelerin alım ve satımının Devlet tekeline alınmasının uygun olacağına karar verildiğinde de bu işle İzmir ihtisab nâzırı vazifelendirilmişti.

1242'den başlayan bu tatbikat, bir taraftan yeni resimlerin ilâvesi, diğer taraftan oranlarda yapılan yükseltmeler dolayısıyla, meyvelerini vermeye başlamış; ilk on ayda 2.800.000 kuruş civarında olan hasılat, müteâkıb 9 ayda 3.300.000'i; üçüncü yılda 5.000.000'u geçmiştir.

Mahallinde yapılan masraflar dışındaki gelir de Mukataat Hazinesine varidat kayd edilmiştir.

Ehemiyyeti dolayısıyla burada, 1242 sonrası İzmir ihtisabına bağlanan gelirler ve yapılan harcamalar ile İzmir ihtisab nâzırlarının diğer vazifeleri üzerinde durulacaktır.

13 MAD, nr. 10115, s. 130, 131.

A — İzmir İhtisabınca Toplanan Resimler

1. İhtisab Resmi

a) İhtisab resminin tatbik edildiği her yerde olduğu gibi İzmir'de de gerek çarşı içinde, gerekse mahalle aralarındaki dükkân ve mağazalardan hâl ve tahammüllerine göre 2-10 para;

b) Vakıf olsun olmasın, müslümanlara âid bulunanlarla ermeni, rum ve yahudi tüccar ve esnaf tasarrufundaki oda, mağaza ve mahzenlerden 5-10 para;

c) Bahçeler ve yoncalıklarla kayıkcı ve balıkçılardan uygun miktarlarda;

d) İzmir'den Anadolu'ya gidip gelen kervanların deve yüklerinden 4 para, at yüklerinden 2 para ve eşek yüklerinden birer para;

e) İzmir'den Anadolu'ya nakli uygun bulunarak gönderilecek zahire yüklerinden 20'ser para alınması Divânca uygun bulunarak emir çıkmıştı¹⁴.

Hanlardan o zamana kadar maktu' olarak alınan resimlerin, İzmirle birlikte Aydın ve Manisa gibi civar şehirlerde de oda sayısına göre toplanması yoluna gidilmişti¹⁵.

İzmir'de Bakır Bedesteni olarak bilinen ve bütün resimler karşılığında sadece «memleket masrafı» adıyla yıllık maktu' 400 kuruş ödeyen, dükkân ve mahzen olarak 180 anahtarlık, eski dârüssaade ağalarından Beşir Ağa tarafından yaptırılmış olan hanın, maktu'iyet ve muâfiyeti de kaldırılmış; İzmir ihtisabınca idare edilerek, buna bağlı olan İzmir *saçmahane mukataasının* yıllık 21.000 kuruş iltizam bedelinin ihtisabca Darbhâne-i Âmire Hazinesine ödenmesi,

¹⁴ Kapu çukadarı Abdillâtif (Ağa) ile palamud resmi ve İzmir ihtisabına memur Ömer Lütfi Efendi'ye gönderilen 5 Zilka'de 1242 (31 Mayıs 1827) tarihli emr-i âli : *MAD*, nr. 4049, s. 5; Divân-ı Humâyûndan gönderilen 23 Zilka'de 1242 (18 Haziran 1827) tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 19500, s. 2.

¹⁵ Ömer Lütfi Efendi, vs. ye gönderilmek üzere 5 Zilhicce 1243 (18 Haziran 1828)'de Şerif Bey'e teslim edilen emr-i âliler : *MAD*, nr. 4049, s. 133/11 ve 12.

iltizam bedeli üstündeki gelirin ise Mukataat Hazinesine irad kaydedilmesi kararlaştırılmıştı¹⁶. Nitekim, bu kararın çıktığı 1244 safe-rinden (13 Ağustos - 10 Eylül 1828) sonra tertib edilen ilk muhasebede Beşir Ağa Ham ihtisabiyyesinin de yer aldığı görülmektedir. Hâsılâtın rebi'ülâhır başından başlaması, emrin çıkmasıyla tatbikatı arasında bir aydan fazla bir sürenin geçtiğini göstermektedir¹⁷.

Receb 1244 - Cemâziyelâhır 1245 (7 Ocak - 27 Kasım 1829) devresini içine alan bir yıllık İzmir ihtisabı muhasebesinde «Han-ı Ke-bîr» adıyla yer verilen Beşir Ağa Hanı ve saçmahâne gelirin ise 48.298 kuruşa vardığı görülmektedir¹⁸.

Diğer taraftan, İzmir Halim Ağa Çarşısındaki, bir zaman için topçu askerinin yerleştirildiği Cezâyir Hanı da 1246 sonlarından itibaren İzmir ihtisabı tarafından idare edilmeğe başlanmıştır¹⁹. 1253 (1837-38) senesi muhasebesinde Beşir Ağa Hanının kiralari 9360, Cezâyir Hanınınki ise 5500 kuruştur²⁰.

2. Resm-i Mirî

1242 zilka'desinden (Mayıs-Haziran 1827) itibaren İzmir İhtisab Nâzırı Ömer Lütfi Efendi'ye gönderilen bir seri emirle, Anadolu'da yetişip İzmir iskelesine gelerek burada satılan belli-başlı bütün mallara *resm-i mirî* adıyla bir resim konmuştu. Bu resimler, satıcısından alınarak Mukataat Hazinesine teslim olunacaklardı.

16. Haremeyn Muhâsesi Kaleminin 29 Safer 1244 (10 Eylül 1828) tarihli ilmühaberi : Cev-İktisad (İ), nr. 1211 ve 1234; MAD, nr. 8298, s. 154 ve MAD, nr. 19500, s. 3.

17. Şevval 1243-Cemâziyelâhır 1244 (16 Mart 1828 - 6 Ocak 1829) arasındaki hâsılâtı ihtiva eden muhâsebe icmâlinde (MAD, nr. 8298, s. 202), Beşir Ağa Hanının Rebi'ülâhır-Cemâziyelâhır aylarına âid üç aylık hâsılâtı 8774 kuruştur.

18. Cev-M, nr. 27477.

19. Başmuhasebeden 19 Zilka'de 1246 (1 Mayıs 1831) tarihli ilmühaber sureti : MAD, nr. 19500, s. 4. Her iki handa da tamirlerin kiracılar tarafından yapılacağı belirtilmiştir.

20. Cev-M, nr. 19701.

Resm-i mîrîye konu olan mahsûller ve alınacak resim miktarları şöyleydi :

a) İzmir iskelesinde büyük revacı olan

<i>kitrenin</i>	kıyyesinden	10 para
<i>salebin</i>	»	10 »
<i>mahlebin</i>	»	10 »
<i>alacehrînin</i> âlâsının	»	30 »
evsatınm	»	20 »
ednâsının	»	10 »
<i>mahmûde otunun</i>	»	280 » (7 krş.)
<i>kökboyanın</i>	kantarından	200 »
<i>mazının</i>	»	200 »
<i>sandrika</i> (sandal ağacı)nın	kıyyesinden	10 »
<i>kaliçe</i> (halı) çeşidlerinin	zıra'ından	20 »
<i>seccadenin</i> âlâsının	adedinden	200 » (5 krş.)
ednâsının	»	100 » (2,5») ²¹

b) Foçalar, Karaburun, Urla, Çeşme, Tire, Bayındır, Güzelhisar (Aydın) ve havalisinde yetişen yerlerde alınıp satılan kuru üzüm ve incirin, satıcılarından alınmak üzere, kantar başına

<i>siyah üzüm</i> den	1 para
<i>Karaburun elleme</i> sinden	2 »
<i>Urla üzümü</i> nden	2 »
<i>çekirdeksiz üzüm</i> den	3 »
<i>beğlerceden</i>	1 »
<i>incirden</i>	1,5 kuruş ²²

21 Başmuhasebeden gönderilen 27 Şevval 1242 (24 Mayıs 1827) tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 19500, s. 3. (Bu listede sandrika yoktur). *MAD*, nr. 4049, s. 5/6. (Bu listede mazi yer almamaktadır. Ayrıca, mahmûde, kökboya ve seccadenin resimleri kuruş olarak gösterilmiştir).

22 *MAD*, nr. 4049, s. 5/5 ve 19500, s. 3.

c) Karahisâr-ı sâhib (Afyonkarahisar), Geyve ve Anadolu'nun diğer yerlerinde yetişip, satılmak üzere getirildiği İzmir iskelesinde revâcî fazla olan *afyon* mahsûlünün bir çeki itibâr edilen 250 dirheminden 60 para²³;

d) İzmir civârında oturan yürüklerin, İzmir'de Ömer Lütfi Efendi marifetiyle satılan *keresteler*inden uygun görülecek miktarlarda²⁴;

e) Anadolu'dan İzmir'e getirilip satılan *balmum*larından kantar başına 5 kuruş²⁵;

f) Yine Anadolu'dan getirilerek İzmir iskelesinde dost devletler tüccarına satılan *tavşan derileri*nin 100 tanesinden 5 kuruş²⁶;

g) Osmanlı memleketleri mahsûlü olup İzmir'e getirilerek satılan *yapağın*ın kantarından 3 kuruş²⁷;

h) İzmir'de satılan Osmanlı memleketleri mahsûlü *pamuğın* kantarından 5 kuruş²⁸;

23 Kapu çukadarı Abdüllâtif (Ağa) ile gönderilen 5 Zilka'de 1242 (31 Mayıs 1827) tarihli emr-i âlî kaydı : *MAD*, nr. 4049, s. 5/4 ve *MAD*, nr. 19500, s. 3.

24 5 Zilka'de 1242 (31 Mayıs 1827) tarihli diğer bir emr-i.âlf kaydı: *MAD*, nr. 4049, s. 5/7.

25 10 Zilka'de 1242 (5 Haziran 1827) tarihli emr-i âlî kaydı : *a.g.d.*, s. 6/6.

26 Kapu çukadarı Halil Ağa ile kapu kethudası Es'ad Bey'e gönderilen 7 Zilka'de 1242 (2 Haziran 1827) tarihli emr-i âlf (*MAD*, nr. 4049, s. 6/4) ve bunun Başmuhasebeden gönderilen 21 Zilka'de 1242 (16 Haziran 1827) tarihli ilmühaber (*MAD*, nr. 19500, s. 2) kayıtları.

27 İrade üzerine emr-i âlî çıktığına dair Başmuhasebeden gönderilen 22 Zilka'de 1242 (17 Haziran 1827) tarihli ilmühaber : *MAD*, nr. 19500, s. 2 ve *İhtisab Defteri*, nr. 31, s. 89.

28 Başmuhasebeden 21 Zilka'de 1242 (16 Haziran 1827) tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 19500, s. 2. Adana ve Tarsus havalisinde yetişen pamuğın da İzmir'e getirilmesi gerekirken kaçak olarak Tarsus iskelesinden ihracına başlanması, ilgilileri, bu konuda müsâmahakâr davranmak mecburiyetinde bırakmış ve İzmir tarifesi üzere 3 kuruştan resm-i mîrîsini ödeyerek Tarsus iskelesinden pamuk sevkine müsâade olunmuştur. *HH*, nr. 26468, bend 3 ve *MAD*, nr. 8298, s. 192.

i) İzmir'de satılan *tiftiğin* iki kıyye gelen bir çekisinden 40; *Ankara ipliğinin* âlâsından 20, ednâsından 10 para²⁹;

j) Midilli Adasıyla Edremid, Kemer Edremid, Ayazmend, Ayvalık ve Kızılca tuzla kazalarından İstanbul tertibi *zeytinyağı* ve *sabun* tamamen verildikten sonra satılacak zeytinyağı ve sabunlardan İzmir ihtisabmca kantar başına zeytinyağından 3,5, sabundan 2,5 kuruş resm-i mirî alınacağı kararlaştırılarak Zilka'de 1242 (Mayıs 1827)'de Ömer Lütfi Efendi'ye emir gönderilmişti³⁰.

Tatbikata başlanmasından sonra bu emirlerin bir kısmında yumuşatılma yapıldığı, bir kısmında ise yeni bazı tedbirlere ihtiyac duyulduğu görülmektedir.

Meselâ, afyon üzerine konan resmin, İzmir'de alınması gerektiği halde Bursa muhtesibince toplanması müsamaha ile karşılanmış; hatta bu hususda Receb 1243 (Şubat 1828)'de bir emir de çıkmıştı. Buna da sebep, Bursa'ya uğradığı halde resmi alınmayan afyonun İzmir yerine başka bir iskeleye götürülmesi halinde hazinenin gelir kaybı ile karşılaşacağı düşüncesi³¹ ki, yabancı tüccarın afyona verdiği önem ve bu yolla fazla kazanç sağlamak isteyen satıcıların kaçaklığı rahatlıkla göze aldıkları düşünülürse³², alınan tedbirin pek de yanlış olmadığı anlaşılır.

Tiftik ve Ankara ipliği için ödenecek resm-i mirî miktarlarını bildiren emirlerde ise, Ankara ipliğinin resim alınacak birim miktarına işaret olunmadığı, tatbikata geçilince fark edilmiştir. Gerçekten 1242 sonlarında (Haziran 1827) çıkan emirde, sadece tiftiğin iki kıyye gelen bir çekisinden alınacak resm-i mirî belirtildiğinden, Ankara ipliği için de aynı kıstasın uygulanacağı gibi bir intibâ doğmuştur. Halbuki, o zamana kadar iplik için «çeki» hiç kullanılmama-

29 Başmuhasebeden gönderilen 23 Zilka'de 1242 (18 Haziran 1827) tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 19500, s. 2.

30 5 Zilka'de 1242 (31 Mayıs 1827)'de Abdüllâtif Ağa'ya teslim edilerek Ömer Lütfi Efendi'ye gönderilen hüküm : *MAD*, nr. 4049, s. 5; bunun Başmuhasebeden 21 Zilka'de (16 Haziran) tarihiyle gönderilen ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 19500, s. 2.

31 25 Receb 1243 (11 Şubat 1828) tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 8298, s. 81.

32 a.g.v.

miş olup, daima «kıyye» üzerinden işlem görülmüştür. Bunun için 1244 muharreminde (Ağustos 1828) Dîvândan yeni bir emr-i âlî çıkartılarak Ankara ipliğinin resm-i mîrîsine esas teşkil edecek miktarda «kıyye» olduğu belirtilmiştir³³.

Aynı senenin saferinde meyhanecilerin aldıkları taze üzümün kıymetine göre resm-i mîrî alınması için emir gönderilmiştir³⁴.

Muharrem 1245 (Temmuz 1829)'de ise Midilli, Edremid, Kemer Edremid, Ayvalık, Ayazmend ve Kızılca tuzla kazaları zeytinyağı ve sabun resm-i mîrîsinin İzmir gibi emaneten idare olunmak üzere Midilli Nâzırı Mustafa Ağa'ya havâle edildiği görülmektedir³⁵.

Midilli, Ayvalık, Edremid ve civârında elde edilen zeytinyağının, Aydın, Sığla ve Mentеше sancaklarında çıkarılana nazaran daha kaliteli olması yanında bu ikincilerde iskelelere uzaklık dolayısıyla nakliye masrafı da bindiğinden, bir müddet sonra resm-i mîrîler arttırılırken bu husus göz önünde bulundurulmuş ve zeytinyağının kantarından 15, sabununkinden ise 12,5 kuruş resm-i mîrî alınması kararlaştırılmıştır³⁶. Resm-i mîrîsi ödenmiş zeytinyağından yapılmış sabundan ise ikinci defa resim alınmasına artık lüzûm görülmemiştir³⁷.

33 İzmir Mollasına ve İzmir İhtisabı Nâzırı Ömer Lütî Efendi'ye yazılan emr-i âlînin, Sadrazamın buyrulduğunu ihtiva eden, Evâil-i Muharrem 1244 (14-23 Temmuz 1828) tarihli müsveddesi : Cev-M, nr. 16238; 23 Muharrem 1244 (5 Ağustos 1828)'de Reis Efendi'nin kesedârına teslim edildiği kayıtlı sureti : MAD, nr. 4049, s. 143/5'dedir.

34 Sığla, Aydın, Saruhan Muhassılı, İzmir Mollası ve İzmir İhtisab Nâzırına gönderilen Evâhır-ı Safer 1244 (1-10 Eylül 1828) tarihli hüküm : MAD, nr. 8298, s. 155; MAD, nr. 19500, s. 4.

35 Dîvân-ı Humâyûn'dan Evâil-i Muharrem 1245 (3-12 Temmuz 1829) tarihli ilmühâber : MAD, 19500, s. 4.

36 Aydın Sancağı Mutasarrıfı Vezir Yakub Paşa, vs. ye gönderilen Evâhır-ı Zilka'de 1250 (21-30 Mart 1835) tarihli hüküm : İhtisab Defteri, nr. 31, s. 126.

37 Sadrazamın, «mücebince Dîvândan emri ısdâr» olunacağına dair 10 Rebi'ülâhır 1251 (5 Ağustos 1835) tarihli buyrulduğunu ihtiva eden, Mansûre Defterdârı Abdurrahman Nâfiz Efendi'nin tavrî ve ekleri : Cev-M, nr. 13346; bu konuda İzmir Mollasına, İzmir Voyvodası ve İhtisab Nâzırına gönderilen Evâhır-ı Rebi'ülâhır 1251 (15-24 Ağustos 1835) tarihli hüküm : İhtisab Defteri, nr. 31, s. 137.

1254 (1838)'de resm-i mîriye tabi zeytinyağlarının çıkarıldığı yerlerin hududu genişletilmiştir. 1 Muharrem 1254 (27 Mart 1838) den geçerli olmak üzere Saruhan Sancağında Turgudlu, Salihli, Ahmedli ve Nif (Kemalpaşa); Kütahya Sancağında Kula kazalarında yapılan sabunlarla İzmir'de yapıp, ihrac edilmeyerek nefsi-i İzmir'de sarf olunan sabunlardan 12,5; Menemen, Menemen Güzelhisarı, Eski ve Yeni Foça kazalarında çıkan zeytinyağlarından, âmediyye, reftiyye gümrükleriyle ihtisabiyye ve kapan resminden başka 15 kuruş resm-i mîri alınmasına dair emir çıkmıştır. Ancak, bu gelirin, İzmir ihtisab nâzırınca toplanması kararlaştırıldığı halde, ihtisab hâsılata karıştırılmayarak, her ay defteriyle birlikte ayrıca, Mansûre Hazinesine gönderilmesi uygun bulunmuştur³⁸.

Zamanla mahsûl fiatlarında vuku' bulan artışların resm-i mîri'lere de aksettirildiği görülmektedir. İncir de bunlardandır. 1250 (1834-35)'de incirin fiyatının yükselmesi ve bir kantarının 80-90 kuruş kadar çıkması, resm-i mîrisinin yükseltilmeğe tahammülü olduğu kanaatinin edinilmesi neticesini doğurmuş ve o zamana kadar alınmakta olan 60 para üzerine 30 para ilâvesiyle resim miktarı 90 paraya çıkarılmıştır. Zamlı resmin başlangıç tarihi ise, İzmir İhtisab Nâzırı Hüseyin Bey'e bırakılmış, yalnız yeni tarifinin tatbikine ne zaman başlandığının 1251 senesine âid hâsılat defterinde tarih tasrihiyle ayrıca gösterilmesi emr edilmiştir³⁹.

3. Kantariyye

a) Palamud

Ham derinin terbiyesinde kullanılan palamudun bazı madrabazlar tarafından memleket dışına kaçırılması dolayısıyla İstanbul debağlarının ihtiyacının tam olarak karşılanamaması, bütün mahsûlün İstanbul'a getirilip bura esnafından artan miktarının satılması ka-

38 İzmir İhtisabı Nâzırı, İzmir Nâibi, vs. ye gönderilen hükmün, Evâil-i Muharrem 1254 (27 Mart-5 Nisan 1838) tarihiyle Başmuhasebeye yollanan ilmühaberi : Cev-M, nr. 23588.

39 Hüseyin Bey'e hitâben emr-i âli ısdar olduğunu bildiren, Dîvân-ı Humâyûn kaleminden Mansûre Hazinesine gönderilen Evâhır-ı Cemâziyelâhır 1251 (13-22 Ekim 1835) tarihli ilmühaber kaydı : MAD, nr. 8324, s. 123.

rarının alınmasına sebep olmuştu⁴⁰. Ancak 1242 (1827)'de bundan vaz geçilerek İzmir ihtisabı ile birlikte palamud alımının idaresi işi de Ömer Lütü Efendi'ye havâle edilip⁴¹, palamud alacak ve İstanbul ihtiyacından fazlasını ihrac edecek tüccara onun tarafından tezkire verilmesi usûlü kondu⁴². Bu tüccar, mahsûlü sahiblerinden satın alarak İzmir'e getirecek; burada mîrî kantar ile tartılan palamuddan cinsine ve geldiği yere göre *kantar resmi* alınıp deftere işlenerek İstanbul'a gönderilecekti⁴³.

Palamudun İzmir'e naklinin zor olması dolayısıyla, bir müddet sonra, resimlerinin memuru tarafından alınarak yakın iskelelerden ihrâcına müsâade edildi⁴⁴.

Zamanla fiatların artması dolayısıyla, ruhsat tezkiresine bağlanmış olan malların kantariyye resimlerinde de artış yapılması gerekti. İstihsal edildiği yere göre 1,5 - 3,5 kuruş arasında değişen resimler üzerine 1 - 2,5 kuruş zam yapıldı. Kantariyye resimlerinin zamdan sonraki miktarları şöyle idi⁴⁵:

Palamudun çıktığı yer	Eski resim (kantar başına kuruş)	Zam	Yeni resim
Uluborlu, Seferihisar, Timar-ı Heleke (ملکه)	2	1,5	3,5
Bayramiç, Gâvurköy, Kumkale ovası, Yund dağı havâlisi	2,5	1,5	4
Ezine	1,5	2,5	4

40 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı - İngiliz İktisadî Münasebetleri*, I (1580-1838), Ankara 1974, s. 65.

41 «Berây-ı hâsılât-ı rûsûmât-ı palamud an kazahâ-yı Biga ve Kızılcacuzla ve Edremid ve Midillü ve havâli-i İzmir ki be-ma'rifet-i Ömer Lütü Efendi ...» *MAD*, nr. 8298, s. 54.

42 Kütükoğlu, gös. yer.

43 Aydın ve Saruhan Sancakları Mutasarrıfı ve İzmir Muhafızı Vezir Hasan Paşa, İzmir Kadısı, İzmir İhtisab Nâzırı Ömer Lütü Efendi, vs. ye gönderilen hükmün Evâsıt-ı Safer 1244 (23 Ağustos - 1 Eylül 1828) tarihli Divân-ı Humâyûn ilmühaberi : *MAD*, nr. 8298, s. 155.

44 Evâsıt-ı Zilhicce 1245 (3-12 Haziran 1830) tarihli ilmühaber : *MAD*, nr. 19500, s. 3.

45 İzmir İhtisab Nâzırı Tahir Bey'e gönderilen Evâhır-ı Zilka'de 1246 (3-12 Mayıs 1831) tarihli hüküm : *İhtisab Defteri*, nr. 31, s. 7-8.

Demirci	3,5	1	4,5
Ayvacık	1,5	1,5	3
Gördes, Kuyucak, Karasu, Balyanbolu, Nazilli, Uşak, Menemen, Kepsud	3	1	4
b) <i>Kökboya, kuru incir, mazi</i>			

1244 başında (Ağustos 1828) palamud nizamı örnek alınarak kökboya, kuru incir ve mazi da İzmir ihtisabınca tezkiresi olan tüccarlar tarafından satın alınarak gümrük ve resm-i mîrîlerinden başka kantariyyeleri de ödenmek suretiyle ihrac edilmeğe başlandı. Buna da sebep, bazı yerlerin voyvoda gibi idare memurlarının yabancı tüccarın simsarları ile anlaşarak malı, müstahsilden ucuza alıp, iki misline varan fiatla satarak büyük haksız kazançlar sağlamaları idi⁴⁶. Bu vesileyle konulan nizama göre :

kökboya ve mazıdan kantar başına	200 para,
kuru incirden ise » »	60 » alınarak

Mukataat Hazinesine gönderiliyordu⁴⁷.

c) *Zeytinyağı, yapağı, balmumu*

Menteşe Sancağında çıkarılan zeytinyağı ile yine bu bölge mahsûlü olup Akdeniz sahillerinden dost devletler tüccarına satılan yapağı ve balmumundan da bazı muhtekirlerin haksız kazanç sağlamaya çalıştıklarının tesbit edilmesi, bu maddelerin de İzmir ihtisabı tezkiresine bağlanması neticesini doğurmuştu⁴⁸.

46 Ömer Lütfi Efendi, İzmir ihtisabına bağlanmasını uygun bulduğu resimler hakkındaki tekliflerini bend bend yazarken, kökboya alımındaki bir yolsuzluğa da temas etmekte ve Gördes Voyvodasının, kantarını 38 kuruşa aldığı kökboyayı 62 kuruşa satmak üzere İzmir tüccarıyla anlaşığı, ancak bu sırada *kantariyye* rûsûmunun konması dolayısıyla, mes'elenin kendisine intikal ettiğini belirtmektedir. Sadrazamın telhisi ve Sultan II. Mahmud'un hatt-ı humâyûnunu ihtiva eden tarihsiz tahrir (*MAD*, nr. 8298, s. 160'da Mentese kazaları nâibleri vs. ye hitâben yazılan hükmün: Evâhır-ı Receb 1244 (27 Ocak-5 Şubat 1829) tarihini taşınması, bu vesikayı tarihlendirmemizi de mümkün kılmaktadır) : HH, nr. 26468.

47 *MAD*, nr. 8298, s. 155 ve *MAD*, nr: 19500, s. 2.

48 *MAD*, nr. 8298, s. 160-61.

Ömer Lütfi Efendi, bu maddelere de kantariyye resminin konulmasını teklif ederken, «ehl-i ırz» tüccarın, resm-i mîrîden başka, kantar başma zeytinyağı için 3,5; yapağı ve balmumu için 3'er kuruş ödemeğe razı olduklarını bildiriyor; ancak, İstanbul'a gelen mallar, mîrîyye ve kantariyye resimlerinden muaf olduklarından İstanbul için yüklenen bazı kayıkların başka yere gittiği vâkiasından hareket ederek, her kazanın, İstanbul tertibinden hissesinin tesbit ve mevsiminde bu hisseler teslim edilip İstanbul kadısından tezkire getirilmedikçe başka yere zeytinyağı ve sabun verilmemek; yapağı ve balmumunun ise, sadece İzmir iskelesinden ihracı, ihrac için kaçak olarak İstanbul'a getirilenlerden, yakalandığı takdirde resm-i mîrî ve ruhsatiyyesinin⁴⁹ alınması için emr-i âlî çıkarılması isteginde bulunuyordu⁵⁰ ki, bu istek aynen kabul edilip tatbikine geçilmişti⁵¹.

Palamudla aynı zamanda ve aynı sebepten zeytinyağının kantar resmine de zam yapıldı. Daha önce 4,5 - 5,5 kuruş olan resim 8 - 8,5 kuruş raddesine çıkartıldı. Buna göre, çeşidli yerlerin zeytinyağından alınacak kantariyye resimleri şöyle tesbit edilmişti⁵².

Zeytinyağının çıktığı yer	Eski resim	Zam	Yeni resim (kantar başına kuruş)
Bayındır, Ödemiş, Birgi, İnce, Sultanhisar ve civarı, صوبه , Karyüzlü, Urla, Kilizman	5,5	3	8,5
Seferihisar, Heleke, Milâs, Mandalyat	4,5	3,5	8
Aydın ve kazaları, Bayındır, nefs-i İzmir	5,5	2,5	8

49 Bu resim, bazı vesikalarda *ruhsatiyye*, bazılarında ise *kantariyye* olarak geçmektedir.

50 HH, nr. 26468.

51 Aydın, Saruhan, Sığla sancakları Mutasarrıfı, İzmir Muhafızı, vs. ye gönderilen Evâil-i Ramazan 1244 (7-16 Mart 1829) tarihli hüküm : *MAD*, nr. 8298, s. 193 ve *MAD*, nr. 19500, s. 2.

52 İzmir İhtisab Nâzırı Tahir Bey'e gönderilen Evâhır-ı Zilka'de 1246 (3-12 Mayıs 1831) tarihli hüküm : *İhtisab Defteri*, nr. 31, s. 7-8.

Palamud ve zeytinyağından sonra yapağıdan alınan kantariyye de arttırıldı. Memleket ihtiyacından artan kısmın ihrâcıyla 1248 senesinde kantar başına 3 kuruş resm-i mîrî ve 3 kuruş kantariyye alınmak üzere 139.900 kûsur kuruş Mukataat Hazinesine teslim edilmişti. 1249 sonunda (1834) kantariyye resmi iki misline çıkarıldı⁵³.

d) *Afyon*

Mühim bir ihrac maddesi olan afyon da Muharrem 1245 (Temmuz 1829)'da çıkarılan bir emirle İzmir ihtisab nâzırının tezkiresine bağlandı. Mahsûlün İzmir'den başka iskeleden ihracı yasaklanırken, devşirecek tüccardan alınmak üzere kantariyye kondu⁵⁴. Çeki başına alınacak kantariyye ise 60 para olarak tesbit edildi⁵⁵.

4. Ruhsatiyye

a) *Hubûbat*

Hubûbat başta olmak üzere bazı mahsûllerin İzmir'den yurd dışına çıkarılması 1242 zilka'desinden (Mayıs 1827) itibâren İzmir ihtisabına bağlanarak *ruhsatiyye* adıyla mîrî bir resim alınmasına başlandı.

Aslında, Osmanlı memleketlerinden hubûbat ihrâcı yasaktı; ancak bol olduğu senelerde özel müsâade ile ihrac edilir ve bu durumda gümrükde «mürûriyye» adıyla bir resim alınırdı⁵⁶. 1827'de İzmir ihtisabının teşkilinden sonra, halkın günlük ihtiyacı ile tohumluğu

53 İzmir Voyvodası ve İhtisab Nâzırı Tahir Bey, İzmir Nâibi, vücûh-ı memleket ve iş erlerine yazılan hükmün Başmuhasebeye gönderilen Evâsıt-ı Zilka'de 1249 (22-31 Mart 1834) tarihli ilmühaberi : Cev-M, nr. 5543; MAD, nr. 8298, s. 89.

54 İzmir Muhtesibine Dîvân-ı Humâyûndan emir gönderildiğine dair Evâil-i Muharrem 1245 (3-12 Temmuz 1829) tarihli ilmühaber : MAD, nr. 19500, s. 3.

55 27 Şevval 1242 (24 Mayıs 1827) tarihli resm-i mîrî listesinde «afyon» maddesi altındaki şerh : a.g.d., s. 3.

56 Ömer Lütfi Efendi'ye yollanmak üzere, 13 Safer 1243 (5 Eylül 1827)'de Kapu Çukadarı Abdüllâtif Ağa ile müdir-i umûru Şerif Bey'e gönderilen emr-i âlî : MAD, nr. 4049, s. 24; MAD, nr. 19500, s. 3.

ve İstanbul tertibi olan râyic ve mubâyaa zahirelerine zarar verilmemek şartıyla, İzmir iskelesinden zahire satışına müsâade edildi. Ancak, bu ihtiyac fazlası zahirenin ihrac edilmesi için İzmir ihtisabından *ruhsat tezkiresi* alınmasına ihtiyac vardı. Tezkirenin alınabilmesi için ise, hubûbatın cinsine göre beher İstanbul kilesi⁵⁷ başına ödenecek ruhsatiyye resimleri şöyle tesbit edilmişti⁵⁸.

Buğday	30 para	Bakla	20 para
Arpa	20 »	Mercimek	20 »
Susam	80 »	Fasulye	20 »
Nohud	10 »		

Zahire ruhsatiyye resminin İzmir ihtisabına bağlanması, gümrük gelirlerinde azalma meydana getireceğinden, İzmir gümrük idaresinin itirazına sebep olmuşsa da Dîvân-ı Humâyûnun kat'î emri üzerine ısrardan vaz geçilmişti⁵⁹.

Bu karardan kısa bir süre sonra başlayan Osmanlı-Rus harbi (1828-29), Karadeniz iskelelerinden zahire gelmesini imkânsız kıldığı gibi, Rumeli'nin İstanbul tertibi zahiresi de düşmanla çarpışmakta olan orduya tahsis edildiğinden İzmir havâlisi sakinlerinin fazla zahirelerinin ruhsatiyye ödenmek suretiyle ihrâcı da harb süresince yasaklanarak, bunların İstanbul'a yollanması için emir çıkmıştı⁶⁰.

b) *Bakır*

Bakır da öteden beri ihrâcı yasak olan mallardan idi. Asâkir-i Mansûrenin kuruluşundan sonra ise bu müesseseye gelir temini mak-

57 Aydın, Saruhan, Sığıla Sancakları Mutasarrıfı, İzmir Muhafızı ve İzmir İhtisab Nâzırma yazılan hükmün Dîvân-ı Humâyûndan Evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1244 (21-30 Eylül 1828) tarihiyle gönderilen ilmühaber sureti : *MAD*, nr. 8298, s. 158; *MAD*, nr. 19500, s. 3 (Burada İstanbul kilesi olduğu belirtilmemiştir).

58 *MAD*, nr. 19500, s. 3 ve *MAD*, nr. 4049, s. 6.

59 13 Safer tarihli aynı vesika.

60 Evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1244 tarihli aynı vesika.

sadıyla ihrac yasağı olan diğer bazı mallar gibi, memleket ihtiyacından artan kısmının yabancı tüccara satışına müsâade edilmişti. Ancak, ihrâcatın yapılabilmesi için İzmir ihtisabından *ruhsat tezkiresi* almak gerekmekte ve ihrâcat yalnız İzmir limanından yapılabilmekteydi. Ruhsat tezkiresine bağlanması dolayısıyla alınacak resm-i mîrîye de ruhsatiyye adı veriliyordu.

İhrâc edilecek bakırlardan Tokad kalhanesinde kal⁶¹ ve tasfiye olunan bakırın kıyyesinden, mukataa ve gümrük gelirlerine hâlel gelmemek şartıyla, 40 para, kullanılmış eski bakırınkinden ise 20 para resim alınması için 1242 zilka'desinde (1827 haziran başları) emir çıkmıştı⁶².

Tokad kalhanesinde tasfiye olunan bakırın sadece İzmir iskelesinden ihrac edilebileceğine dair çıkan emre rağmen, bakırların hepsinin İzmir'e gelmediği anlaşılmıştı. Ömer Lütfi Efendi, 1244 senesi ortalarında (1829 başları) İstanbul'a gönderdiği bir takririnde, bu meseleye de yer vererek, bazı muhtekirlerin yabancı tüccarla anlaşıp Haleb'deki ortakları vasıtasıyla Tokad'a simsarlar yolladıklarını; bu simsarların, bir rivâyete göre 50.000, başka bir rivâyete göre ise 150.000 okka bakırı Kayseri üzerinden Tarsus iskelesine indirerek gemilere yükleyip Avrupa'ya gönderdiklerinin haber alındığını bildiriyor; Tarsus gümrüğünün ıssız ve sapa bir yerde olması dolayısıyla Avrupalılar tarafından tercih edildiğine dikkati çekerek, tedbir alınmadığı takdirde, bunun diğer mallara da sirâyet edeceğini ifade ve bu gibi kaçak bakırlardan 1,5 katı resim alınmasını teklif ediyordu⁶³.

Ömer Lütfi Efendi'nin takririndeki teklifler uygun bulunmuş olmakla birlikte, Tarsus iskelesine indirilerek gemilere yüklenmiş olan bakırlardan, sadece normal resimleri alınmış; Tokad kalhanesinde tasfiye edilen bakırın tamamının İzmir'den ihrâcı hakkındaki

61 *Kal*, madenin artırılıp tasfiye edilme ameliyesidir.

62 Bu emir, 10 Zilka'de 1242 (5 Haziran 1827)'de Kapu Çukadarı Abdüllâtif Ağa ile Ömer Lütfi Efendi'nin müdir-i umûru Şerif Efendi'ye gönderilmişti: *MAD*, nr. 4049, s. 6. Aynı hükmün Başmuhasebeden gönderilen 22 Zilka'de (17 Haziran) tarihli ilmühaberi: *MAD*, nr. 19500, s. 4.

63 HH, nr. 26468, bend 3 ve 4; Adana ve Tarsus kazalarındaki kadı ve nâiblere gönderilen Evâil-i Ramazan 1244 (7-16 Mart 1829) tarihli hüküm: *MAD*, nr. 8298, s. 192.

karar da bir zaman sonra değiştirilmiş; Tarsus iskelesine gelecek bakırların resm-i mirîsinin burada alınıp imzalı defterinin İstanbul'a gönderilmesi hakkında emir çıkmış⁶⁴ ve İzmir'e gönderilen hükümde, İzmir iskelesine naklinin tüccar için güç ve zararlı olduğuna temasla Tarsus'dan da ihracına müsaade edildiği bildirilmişti. Ancak, bakıra, Tarsus'dan ihrac izni verilirken, resimler, kıyye başına yeni bakırda 20, eski bakırda 10 para arttırılarak 60 ve 30 paraya çıkarılmış ve bu resimleri toplamak üzere İzmir ihtisabından Tokad'a bir memur tayin edilmişti. Burada resimleri ödenen bakırlardan, başka yerde hiçbir talebde bulunulmayacağına da işaret edilmişti⁶⁵.

5. Damga resmi

Damga resmi, bazı karaborsacıların, İranlı ve Avrupalı tüccarlarla anlaşıp, getirdikleri tülbent, basma, çeşidli kumaşlar gibi daha çok kadınların kullandıkları malları bir süre beklettikten sonra yüksek fiatla satın alıp 2-3 misline satmaları karşısında, halkın korunması gayesiyle ilk defa İstanbul'da alınmağa başlanan bir resimdir. Karaborsacılığın önüne geçilmek için bu cins mallar İstanbul ihtisabına bağlanarak damgalanmağa başlanmış; böylece sermayesi öğrenilip şer'î kârı eklenerek normal fiatla satılması temin edildiği gibi, damgalamak için alınan resim de Asâkir-i Mansûre masraflarına tahsis olunmuştu⁶⁶.

İstanbul'dan sonra İzmir'de de ihtisaba bağlı olarak damga usûlünün tatbikine başlandı. İstanbul'da olduğu gibi burada da, damgalanan mallardan kuruşta birer para resim almıyordu.

64 Tarsus iskelesinden ihrac edilen 75.648 okka külçe (40 paradan) ve 1999 okka köhne bakır (20 paradan) için 76.647 kuruş resm-i mirî alınmıştır. Evâhır-ı Safer 1245 (22-30 Ağustos 1829) tarihli Divân-ı Humâyûndan ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 8298, s. 192 derkenar.

65 Divân-ı Humâyûndan gönderilen Evâsıt-ı Şevval 1245 (5-14 Nisan 1830) tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 19500, s. 4.

66 Sığla, Aydın, Saruhan Sancakları Mutasarrıfı ve İzmir Muhafızı Hüseyin Paşa, İzmir Kadısı ve İzmir İhtisab Nâzırına gönderilen Evâsıt-ı Muharrem 1243 (4-13 Ağustos 1827) tarihli hüküm : *MAD*, nr. 8298, s. 7-8.

İzmir'de damga resmine tâbi mallar üç grupta toplanabilir :

1. Yabancı tüccarın İzmir'e getirip Osmanlı tebaası müslüman ve gayr-i müslim tüccara sattıkları mallar ki, bunlar da

- a) Sade ve işlemeli çeşidli tülbentler, çeşidli çit, beyaz ve elvan çeşidli hasse, patiska, çeşidli çukalar, canfesler, atlas, kadife, hatayî, lahorâki, üstüfe gibi kumaşlar, kılabledan, telli şerid ve fes;
- b) demir-çelik, kalay, nışadır, sarı ve beyaz teneke, kurşun, saçma, ekser ve çivi;
- c) Çeşidli kâğıdlar;
- d) Kahve, şeker, kına, biber, üstübeç, çivid, kırmızı, darçın, karanfil, zencefil gibi attariye.

2. İzmir'e Rumeli, Anadolu ve Mısır'dan gelerek Anadolu'ya satılan

- a) İzmir debbağhânelerinde işlenmiş camus, sığır ve keçi derilerinden mâmûl gön, kösele ve sahtiyan;
- b) İşlenmemiş keçi derileri.

3. Anadolu'da îmâl edilerek İzmir'e getirilip Avrupalı tüccara satılan

- a) Denizli ve Buldan işi beyaz ve elvan bogası ve ahmediyye;
- b) Manisa ve Kadıköyü alacası;
- c) Nazilli ve Tire işi bez, peştemal ve döşek;
- d) Beyaz ve elvan pamuk ipliği;
- e) Çeşidli tülbent ve çit;
- f) Hasse ve patiska;
- g) Sünger idi.

Bu malların İstanbul'a gelecek olanları haric diğerleri damgalanacak; damgaya gelmeyenden, tezkire verilmek suretiyle resim alınacaktı⁶⁷.

67 a.g.v. ve Cev-M, nr. 14032; MAD, nr. 4049, s. 19; MAD, nr. 19500, s. 4.

1243 muharreminden (Ağustos 1827) itibâren İzmir ihtisabmca alınmasına başlanan, kuruşta bir para damga resminin, 1244 Safe-rinde (1828 eylül başları) yevmiye resmi karşılığı olarak 1,5 paraya çıkarılmasına karar verildi. Zira, han odaları, mağaza ve mahzenlerden alınan 5-10, çarşı ve mahalle aralarındaki dükkân ve mağazalardan alınan 2-10 para ihtisab yevmiyesi zamanla ağırlaşmış; esnaf ve halkın, bunun hafifletilmesini istemeleri üzerine damga resmine bir miktar zam yapılmıştı⁶⁸.

1244 şa'banmda (1829 şubat ortaları) da pirinç ve Yemen kahvesi haric tutulmak üzere İstanbul'a götürülen mallardan da İzmir'de damga resmi alınmasına karar verildi⁶⁹.

Bu kararın alınmasının sebeplerine gelince :

a) İstanbul'a götürüleceği beyan edilen malların sadece bir kısmı buraya ulaşıyor, diğerleri başka yerlere kaçırılıyor; böylece Mukataat Hazinesi gelir kaybına uğruyordu.

b) İstanbul'da damgaya tâbî eşya İzmir kadar geniş tutulmamış olup tülbent ve çit gibi şeylere münhasır bulunduğundan, kaçırılma söz konusu olmasa bile bu yolla elde edilen gelir daha azdı.

c) Damga resminden toplanan para her iki şehirden de Mukataat Hazinesine gönderildiğinden İzmir veya İstanbul'da alınması arasında fark yoktu. Fazla olarak İzmir'de alınması gelir kaybını önlemeye de yarayacaktı⁷⁰.

6. Afyon mümeyyizliği

Batı Anadolu'da yetişen afyonun büyük kısmı İzmir limanından ihrac edilmekte idi. Bu afyonun kalitesinin tesbiti ise, İzmir İhtisab

68 Sıgla, Aydın ve Saruhan Sancakları Mutasarrıfı, İzmir Mollası, İzmir İhtisab Nâzırına gönderilen Evâhır-ı Safer 1244 (2-10 Eylül 1828) tarihli emri şerif : Cev-M, nr. 10434; MAD, nr. 8298, s. 155 ve MAD, nr. 19500, s. 4.

69 Ömer Lütü Efendi'ye gönderilen hükmün Başmuhasebeye ilmühaber olmak üzere hazırlanan sureti : Cev-M, nr. 20684.

70 Bu konuda karara varılmadan Mukataat ve Fes nâzırlarıyla konuşulmuş, onların, fikri uygun bulmalarından sonra Evâsıt-ı Şevval 1244 (16-25 Şubat 1829) tarihiyle İzmir Mollası ve İhtisab Nâzırına emri âli gönderilmişti. MAD, nr. 8298, s. 189; MAD, nr. 19500, s. 24.

Nezâretinin kuruluşu sırasında bir yahudi tarafından yapılıyordu. Bu şahıs, işini iyi bilmesine rağmen, satıcı veya alıcıdan gizlice rüşvet almak suretiyle, gelen afyonların «iyisini fena ve fenasını iyi» olarak vasıflandırabiliyordu. İşte bir taraftan bu durumun önlenmesi, diğer taraftan ihtisab gelirinin arttırılması düşüncesiyle 1243 muharremi sonunda (1827 Ağustos sonları) İzmir afyon mümeyyizliğinin İzmir ihtisabına bağlanarak, sadık ve itimad edilir bir memur tarafından idaresine karar verildi. Daha önce mümeyyizlik vazifesi yapan yahudinin ise bu memurun maiyyetinde işine devamı uygun görüldü ve mümeyyizlik ücreti olarak, eskisi gibi, sepet başına alınacak 100 dirhem afyonun ihtisaba îrad kayd olunması emr edildi⁷¹.

7. Afyon yed-i vâhidi

Afyon alım-satımı, sadece İzmir ihtisab tezkiresine bağlanmakla bırakılmayıp, bir müddet sonra yalnız İzmir ihtisab nâzırına satılması şartı da getirildi; yani, afyon üzerine *yed-i vâhid* denilen tek-el sistemi kondu. Buna göre, İzmir ihtisabından tezkire verilen tüccar, istihsal yerinde satın aldığı afyonun miktar ve fiyatını gösteren, o mahallin voyvoda, âyân veya hâkimince tasdik edilmiş îlâmı İzmir ihtisab nâzırına vermeğe ve afyonu da yine ona satmağa mecbur tutuldu. Nâzır ise, bu afyonu, uygun bir yerde depolayıp 250 dirhem tutan çekisine 20-30 kuruş zamla yabancı tüccara satacaktı⁷².

71 28 Muharrem 1243 (21 Ağustos 1827)'de Ömer Lütfi Efendi'ye gönderilmek üzere Şerif Bey'e yollanan emir : *MAD*, nr. 4049, s. 20; *MAD*, nr. 19500, s. 2; *Cev-M*, nr. 14019; *Cev-İ*, nr. 1408.

72 Mâliyeti 58,5 kuruşu bulan afyonun 1246 (1830-31)'de 80-83 kuruşa satılması kararlaştırılmıştı. 14 Safer 1246 (4 Ağustos 1830) tarihli Başhasebe ilmühaberi : *MAD*, nr. 19500, s. 4. Afyon yed-i vâhidi hakkında tafsilât için bk. Mübahat S. Küçüköğlü, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, I (1580-1838), Ankara 1974, s. 86 vd.; İbrahim İnsan Poroy, «Expansion of Opium Production in Turkey and the State Monopoly of 1828-1839» *International Journal of Middle East Studies*, 13 (1981), s. 198-99; A. Üner Turgay, «The Nineteenth-Century golden Triangle : Chinese Consumption, Ottoman Production, and the American Connection, II», *International Journal of Turkish Studies*, III/1 (1985), s. 66 vd.

Afyon alımı için gerekli sermayenin ödenmesinden sonra kalan kâr, sermâye olarak nâzıra kayd olunacak; ertesi senenin kârı ise ihtisab resmi gibi Asâkir-i Mansûre masraflarına tahsis edilmek üzere Mukataat Hazinesine gönderilecekti⁷³.

1246 (1831) senesine kadar afyon yed-i vâhidi İzmir ihtisabına bağlı olarak Nâzır Ömer Lütfi Efendi tarafından idare edildi. Ömer Lütfi Efendi'nin Harir nâzırlığına tayini ile 1246 ramazanında (Şubat 1831) İzmir ihtisab nâzırlığına, eski matbah-ı âmire eminden ve Tüfenkhâne Nâzır Tahir Bey getirildi⁷⁴. Müteâkıb seneden itibaren de afyon yed-i vâhidi yine Ömer Lütfi Efendi tarafından idare edilmek üzere İstanbul'a nakl olundu⁷⁵. Bu durum, İzmir ihtisab ve gümrük gelirlerini azalttıysa da ihtisab gelirlerinin her iki şehirde de Mukataat Hazinesine irâd kayd edilmesi; İzmir Meyve-i Ter (Taze meyve) gümrüğünün ise eskisine nazaran daha yüksek bir bedelle tâlibine ihâlesi ile açık kapatılmağa çalışıldı⁷⁶.

8. Palamuddan alınan fazla resim

Dericilikde kullanılan palamud mahsûlüne Avrupalı tüccarın fazla rağbet etmesi, Devleti, ihrac edilecek palamuddan ihtisabiyye ve kantariyye dışında bir vergi daha almağa sevk etti. Palamudun cinsine, geldiği yerin yakınlık ve uzaklığına göre değişen miktarlarda olmak üzere 1246 (1831)'dan itibaren İzmir ihtisab nâzırınca top-

73 1245 senesi için bu sermayenin 2000 kesesinin, afyon mevsimine kadar toplanacak ihtisab resimlerinden; 5000 kesesinin, tâvizen Darbhâne-i Âmire'den; 3000 kesesinin ise, Evkaf-ı Humâyûn Hazinesinden verilmesi kararlaştırılmıştı. İrade-i seniyye mucibince Başmuhasebeye gönderilen 15 Ramazan 1245 (10 Mart 1830) tarihli ilmühaber : *MAD*, nr. 19500, s. 4.

74 Dîvân-ı Humâyûndan gönderilen 25 Şevval 1246 (8 Nisan 1831) tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 10115, s. 130 derkenar.

75 Ömer Lütfi Efendi, bir takririnde, bu hususu şöyle ifade etmektedir : «... mahsûl-i cedid afyonunun mecmu'ü, nizâmı üzere yed-i vâhiddin bi'l-mubâyâ'a bir dirhemi mahall-i âhara nakl olunmayup tekâmilen Der-sa'âdet'e nakl-birle cânib-i mirinden furûhtu irâde-i kat'iyye-i şâhâne iktizâsından olmağla...» HH, nr. 26746; Haremeyn muhâbesinden gönderilen 3 Zilka'de 1246 (15 Nisan 1831) tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 10115, s. 130-131 derkenar.

76 *MAD*, nr. 10115, gös. yer.

lanan bu resim, aynı sene Mukataat Hazinesine 300.000 kuruş gelir sağladı⁷⁷.

9. Reftiyye resmi

Karaburun, Urla, Çeşme gibi İzmir'e tâbî olan yerlerde yetişip kara ve deniz yoluyla ihrac edilen kuru üzümlerden, resm-i mîrîsin-den başka alınacak reftiyye resminin İzmir ihtisab nâzırının tayin edeceği memurlar tarafından toplanması uygun görülerek emir gönderilmişti.

Çeşidli kuru üzümlele incire âid, İzmir ihtisabınca toplanacak reftiyye resimleri de, kantar başına şöyle idi⁷⁸.

Karaburun ve Urla ellemesi tabir olunan razakı	15 para
Çekirdeksiz üzüm	20 »
Siyah ve beğlerce	10 »
İncir	12 »

10. İzmir ihtisab nâzırlığına bağlanan diğer vazifeler

İzmir ihtisab nâzırları, öteden beri muhtesibin vazifesi cümlesinden olan işler ve geliri Mukataat Hazinesine âid bulunan resimlerin toplanmasından başka, daha bir takım vazifeleri de uhdelerinde bulunduruyorlardı.

a) *Firârî rumların emlâkinin idâresi*

1820'de Aleksandr İpsilanti'nin tahrikiyle Eflâk-Boğdan'da bağlatılan isyan hareketi, fazla taraftar bulamayıp bastırıldıysa⁷⁹ da ertesi sene Mora reâyâsının isyanı ve hareketin civar kazalara da

77 İzmir İhtisabı Nâzırı Mehmed Tahir Bey'e gönderilen Evâil-i Zilka'de 1246 (13-22 Nisan 1831) tarihli hüküm : *İhtisab Defteri*, nr. 31, s. 39.

78 İzmir İhtisab Nâzırı Tahir Bey'e Çeşme Nâibine ve voyvodasına gönderilen Evâhır-ı Rebi'ülâhır 1247 (28 Eylül-7 Ekim 1831) tarihli hüküm : *a.g.d.*, s. 24.

79 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, Ankara 1947, s. 115-116.

yayılması Devleti telâşa düşürdü. 23 Receb 1236 (26 Nisan 1821)'de Şeyhülislâmın konağında bir meşveret meclisi toplanarak durum görüşüldü ve isyana iştirak eden reâyânın katli ve mallarına el konulması için karar alındı. 27 Nisan tarihiyle memleketin her tarafına bu kararı bildiren fermanlar gönderildi⁸⁰.

Bundan sonra gerek İstanbul, gerekse taşra şehirlerinde alenen veya gizlice rum isyanını destekledikleri tesbit olunanlar idam edildi; bir kısmı da Ege adalarına kaçtılar⁸¹. Her iki grubun mallarına Devletce el konup müzâyede ile⁸² taliblerine satıldı veya kiraya verildi⁸³. Elde edilen gelir ise Darbhâne-i Âmire'ye îrad kayd edildi⁸⁴. Bu satış işlerinin idaresi de belli birer şahsa havâle olundu.

Ömer Lütfi Efendi, ihtisab nâzırı olarak İzmir'e tayin edildiği sırada, İzmir'de katil edilen veya firar eden rumların emlâkinin idaresi silâhşorân-ı hassadan Hâfız Mehmed Ağa tarafından yürütülürken Zilhicce 1242 (Temmuz 1827)'den itibaren ihtisab nâzirhğiyle birlikte bu vazife de Ömer Lütfi Efendi'ye verildi⁸⁵.

Ömer Lütfi Efendi, selefi zamanında satılıp da parasının bir kısmı tahsil edilemeyen emlâkden kalan alacak bakıyesini toplayacak ve kiraya verilenler dışında, o zamana kadar satılamayanların

80 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih*, XI, İstanbul 1309, s. 168.

81 «İzmir'de mütemekkin olan reâyânın bazıları, rum fesâdr vuku'unda adalar arasına firâr etmiş...» Ömer Lütfi Efendi'nin 22 Zilhicce 1245 (14 Haziran 1830) tarihli tavriri : Cev-M. n. 5557.

82 «Rum milleti beyninde derkâr olan fesâdda medhalleri oldukları tahkik-birle tertib-i cezâ olunan ve firâr eden gâvurların bi'l-cümle emvâl ü eşyâlarıyla uhdelerinde olan emlâk il akar var ise cümlesi cânib-i mfriden zabt ve lede'l-müzâyede tâliblerine furûhtu...» 27 Cemâziyelâhır 1241 (6 Şubat 1826) tarihli hüküm : *MAD*, nr. 9766, s. 25. Bu defterde, aynı mealde daha başka hükümler de olup 13 Cemâziyelâhır 1241/23 Ocak 1826 (s. 34/3) ve 17 Şa'ban 1241/27 Mart 1826 (s. 92/4) misâl olarak zikr edilebilir.

83 Ömer Lütfi Efendi'ye gönderilmek üzere, mâliyeden, Müdür-i umûru mektubcu hulefâsından Şerif Bey'e verilen 7 Zilhicce 1242 (2 Temmuz 1827) tarihli emr-i şerif: *MAD*, nr. 4049, s. 12.

84 «Rum gâvurlarının Darbhâne-i Âmire'den mazbut zimemâtlarından...» Defterdarın, Sadrazamın Gurre-i Zilka'de 1240 tarihli buyrulduğunu ihtiva eden tavriri: Cev-M, nr. 21256. Müknâme-i humâyûn verilmesi için yazılan 26 Ramazan 1244 (1 Nisan 1829) tarihli tezkire : Cev-M, nr. 31500, s. 1.

85 *MAD*, nr. 4049, s. 12.

da satış işi ile meşgul olup satış bedeliyle dellâliyesini, bakıyelerle birlikte Darbhâne-i Âmire'ye gönderecek; yeni sahiblerine mülknâmelerinin verilebilmesi için müşterilerin isimlerini hâvî bir de defter ilâve edecekti⁸⁶.

Bedeli muaccele olarak Darbhâne-i Âmire'ye ödenmek üzere satılan emlâk arasında ev, dükkân, mağaza, fırın, şerbethâne, bağ, bahçe, tarla, arsa gibi gayr-i menkuller bulunuyordu⁸⁷.

Mîrice el konulan bu mülklerin satışı hemen bitmemiş, Ömer Lütî Efendi'den sonraki nâzır Tahir Bey de aynı işle vazifelendirilmişti⁸⁸.

İsyân sırasında kaçan reâyâdan, daha sonra geri dönenler de vardı. Bunların dönüşleri kabul ediliyor ve eskisi gibi cizye mükellefi olarak defterlere geçiyordu. İzmir ve havâlisinde geri dönenlerin cizye evrakının temini ile de İzmir ihtisab nâzırı ilgileniyordu. Nitekim Ömer Lütî Efendi, 1245 zilhiccesinde (Mayıs-Haziran 1830) 100 âlâ, 500 evsat ve 300 edna olmak üzere 900 cizye kâğıdı istemişti⁸⁹.

b) *İzmir voyvodalığı*

«Fîrârî rumlar»m emlâklarının idaresi işi İhtisab nezâretinin kuruluşundan hemen sonra İzmir ihtisab nâzırına havâle edilmişti. Fakat, voyvodalığın da ihtisab nâzırlarının uhdesine verilmesi üç sene sonra oldu. 1245 senesinin (1829-30) İzmir hasları voyvodalığı ile Sığla ve tevâbii mirlivâ hasları mukataaları iltizamı, İzmir Muhâfızı Yusuf Paşa'ya⁹⁰ verilmişti. Paşa'nın muhâfızlıktan azli üye-

86 gös. yer.

87 Meselâ, İzmir ve köylerinden kaçan rumların gayr-i menkullerinden bu tarzda satılanlardan 63'ünün yeni sahiblerine mülknâme verilmesi için 26 Ramazan 1244 (1 Nisan 1829) tarihiyle tezkire verilmiştir. Cev-M, nr. 31500.

88 Tahir Bey'e gönderilen 16 Şevval 1246 (30 Mart 1831) tarihli hüküm : MAD, nr. 9774, 8. Bu defterde, konu ile ilgili daha başka hüküm ve mülknâme verilmesi için yazılan tezkire kayıtları (msl. s. 38, 68, 110) da vardır.

89 Ömer Lütî Efendi'nin, Sadrazamın 22 Zilhicce 1245 (14 Haziran 1830) tarihli buyrulduğunu ihtiva eden tahriri : Cev-M, nr. 5557.

90 Kapıcıbaşılık ve tahrir-i emval memurluğunda bulunan Yusuf Paşa, İzmir'e tayininden önce Sakız muhafızı olduğu (Selh-i Safer 1244/10 Eylül

rine voyvodalık da kendisinden alınıp, başlangıç tarihi, mâlî sene hesabıyla, 1245 martı (18 Ramazan 1245/13 Mart 1830) olmak üzere bir seneliğine İhtisab Nâzırı Ömer Lütî Efendi'ye ihâle edildi. Yine İzmir voyvodalığına bağlı bulunan, fakat, başlangıç tarihi 1 Muharrem olan İzmir kalemi gebran cizyesi ile Sığla Sancağı avâzınının 1246 (1830-31) senesi iltizamı da Nâzır'a verildi⁹¹.

İzmir voyvodalığının, ihtisab nâzırlarına havâlesinin 1245 (1830)'den sonra da devam ettiğini görüyoruz. Ömer Lütî Efendi'nin halefi Tahir Bey gibi, Tahir Bey'in oğlu ve halefi Hüseyin Bey de nâzırlıkla birlikte voyvodalığın iltizamını da deruhde etmişlerdir.

Tahir Bey'in İstanbul Emtia Gümrüğü'ne tayin senesi olan 1250'de voyvodalıktan başka uhdesinde, bogası damgası, kahve tahmisi, tütün resmi, Sığla Livâsı mukataası; büyük ve küçük kantar resimleri ile Musa Bâlî mukataası; İzmir voyvodalığına bağlı kazalar mukataaları ve yine bu kazaların zecriye rûsûmu; Sancak burunu ve İzmir kalelerinin İzmir'de olan timarları iltizamı da vardı⁹². Fakat Tahir Bey'in yeni vazifesi dolayısıyla İstanbul'a gelmesi üzerine, nâzırlıkla birlikte voyvodalık ve diğer beş mukataanın iltizamını da 1250 (1834-35) senesine mahsûben⁹³ Hüseyin Bey'e ihâle edilmişti⁹⁴.

1828 tarihinde Sakız muhafızı Yusuf Paşa'ya gönderilen emr-i şerif: MAD, nr. 4049, s. 151) gibi, İzmir'den azlinden sonra da yine Sakız muhafızlığına getirilmiştir (SO., IV, İstanbul 1315, s. 674. Burada, gerek Sakız, gerek İzmir'deki memuriyeti «muhassıllık» olarak gösterilmektedir).

91 Mukataat Nâzırı Abdurrahman Nâfiz Efendi'nin imzasını taşıyan temessükde, mukataat, cizye ve avâz ile mal, kalemiyye, esham fâizi ve harc-ı aklâm dahil 1245 iltizam bedeli 353.310 kuruş olarak gösterilmektedir. Mansûre Hazinesi Zimmet defterlerinden çıkarılmış kayıtlar: Cev-M, nr. 5380.

92 Başlangıç tarihi mâlî sene itibâriyle Mart 1250 olan voyvodalık iltizam bedeli 772.300 kuruş idi. Diğer iltizamlarla birlikte 1.242.820 kuruşu bulunuyordu. a.g.v.

93 1250 mâlî yılı 13 Zilka'de'de girdiğine göre, zaten, mukataaların 1250 senesi iltizamının başlangıç tarihi Tahir Bey'in İstanbul'a gidişinden sonraya rastlamaktadır.

94 Mansûre Defterdarı Abdurrahman Nâfiz Efendi'nin, Sadrazamın 6 Şeval 1250 (5 Şubat 1835) tarihli buyruldusunu ihtivâ eden tahriri: Cev-M, nr. 5380.

c) *İzmir ve civârı gümrüklerinin idaresi*

İstanbul'da Lâleli vakfının en büyük gelir kaynağı olan İzmir Meyve-i Ter Gümrüğü ve ona bağlı olan Çanakkale'ye kadarki sahillerdeki gümrükler ile Öküz Mehmed Paşa vakfına bağlı olan Kuşadası gümrüğünün tek elden idaresi, İzmir Meyve-i Ter gümrüğüne verilmiş olup iltizamla idare ediliyordu. İzmir gümrüğü ile mülhakatı 1244 senesi (Temmuz 1828-1829) iltizamı Kandiye Muhâfızı Süleyman Paşa'nın oğlu Ahmed Bey'e 2400 kuruş bedel ile iltizama verilmiş iken, İzmir ihtisabıyla alâkalı olduğu görüşü ve iltizam bedeline 1100 kuruş ilâvesiyle 1245 (1829-30) senesinde İzmir İhtisab Nâzırı Ömer Lütfi Efendi'ye ihâle edildi. Yeni tarifeden dolayı meydana gelecek tarife fazlası ile palamud ruhsatiyyesi ise yine Ömer Lütfi Efendi tarafından emâneten idare olunacaktı. Senesi bitiminde gerek İzmir gümrüğü, gerekse mülhakatının iltizam bedeli üstündeki kısmı defter olunarak İstanbul'a gönderilecekti.

1245 (Temmuz 1829 - Haziran 1830) senesi iltizam bedeli fazlası olan 1100 kesenin, esham sahiblerine verilecek fâiz için Ömer Lütfi Efendi'nin sarrafında muhafazası, eski iltizam bedeli olan 2400 kesenin ise, her ay ödenmesi icab eden 100.000 kuruşundan 54.166 kuruş 80 akçesi Evkaf-ı Humâyûn, 45.830 kuruş 40 akçesi Mukataat Hazinesine ay-be-ay teslim edilecekti⁹⁵.

Voyvodalık gibi, İzmir Meyve-i Ter Gümrüğü ile mülhakatı da bu tarihten itibaren İzmir ihtisab nâzırlarınca idare olundu.

İzmir Meyve-i Ter Gümrüğü, İzmir voyvodalığına bağlı bulunmakla birlikde her ikisinin ihâle tarihleri farklı idi. Voyvodalığın zabtı marttan itibaren bir tam sene, yani 365 gün olduğu halde, gümrüğün zabtı muharremden başlamakta ve bir hicrî sene, yani 355 gün sürmekte idi. Bu farklılık dolayısıyla gümrüğün el değiştirmesi halinde marttan muharreme kadar geçen sürenin eski iltizam sahibine âid olması lâzım geliyordu. Onun için, ya iltizam müddeti bitimine kadar selefin idaresi devam edecek veya halef-selef, aralarında hesablaşacaklardı ki, bu durum Ömer Lütfi Efendi ile Tahir Bey ara-

⁹⁵ Haremeyn Kalemine gönderilen 7 Ramazan 1244 (13 Mart 1829) tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 8298, s. 192.

sında olduğu gibi, Tahir Bey'le Hüseyin Bey'in arasında da bahis konusu olmuştu⁹⁶.

11. Resimlerin ödeneceği yer

Gerek İzmir ihtisabına bağlanmış olan Anadolu mahsûlâtından alınacak resimlerin, gerekse gümrük resimlerinin, mutlak surette İzmir'de ödeneceğine dair emir vardı. Buna rağmen zaman zaman Anadolu'nun çeşitli yerlerinde aksi hareketlerin de yapıldığı gözden kaçmamaktadır. Her ne kadar afyon resm-i mîrisinde olduğu gibi, -yukarıda işaret edildiği üzere- mâkul sebebler ileri sürüldüğünde durum müsâmaha ile karşılanıyor idiyse de bu gibi istisnalar dışında nizamların bozulmamasına itinâ gösteriliyordu. Özellikle İzmir ihtisab nâzırları, gerek resimlerin başka yerde alınmasına, gerekse başka iskelelere indirilerek, resimleri ödenmeksizin kaçırılmasına karşı çıkıyorlardı.

Nitekim, 1250 (1834-35) senesinde Hüseyin Bey'in memuriyeti sırasında Ankara, Çankırı ve Beypazarı'nda emir hilâfına ihtisab resmi alındığı tesbit edilmiş; Hüseyin Bey, bu tatbikatın, nizam-lara aykırı olduğu ve İzmir'de de bu maddelerden resim alınmış olmasından dolayı îade edilmesi gerekeceği yolundaki mektubu tesirsiz kaldığı için, İstanbul'dan ilgili yerlere yeniden emirler gönderilmesini istemişti⁹⁷.

Birçok malın İzmir ihtisabına bağlanması ve yeni resimler konulması, bu işin ticaretini yapanların bir kısmını pek memnun etmemiş, resimleri vermemek için İzmir yerine, kaçak olarak başka iskelelere indirmeğe başlamışlardı. Bu mallardan biri, resm-i mîrî bahsinde temas olunan Tokad bakırı idi.

Bakırdan başka kösele, sahtiyan, iplik ve diğer bazı mallar da İzmir yerine Tarsus, Marmaris ve Bodrum iskelelerine götürülerek kayıklara yüklenip başka memleketlere kaçırılıyordu.

1246 ramazanında (Şubat 1831) vazifeye başlayan Tahir Bey'in, olanları merkeze bildirmesi üzerine, ihtisab nezâretinin gelir kay-

96 Abdurrahman Nâfiz Efendi'nin tavrı : Cev-M, nr. 5380.

97 Hüseyin Bey'in 27 Safer 1251 (24 Haziran 1835) tarihli arzısı : Cev-M, nr. 24520.

bına sebep olan durumun önlenmesi için, İzmir ihtisabına bağlanmış olan malların, bu iskelelere nakline meydan verilmemesi hususunda Aydın ve Saruhan mütesellimlerine ve Tahir Bey'e emirler gönderilmiş⁹⁸; 1249 recebinde (Kasım 1833) ise görülen lüzûm üzerine emir tekrarlanmıştır⁹⁹.

Görülüyor ki, bütün gayretlere, zaman zaman Dîvândan gönderilen emirlere rağmen, nizâmın mükemmel bir şekilde tatbiki mümkün olamamıştır.

B— İzmir İhtisabı Gelirlerinin Teslimi

1. Mahallinde yapılan harcamalar

Daha önce de temas edildiği gibi, 1826'dan sonra yapılan düzenlemelerde daima Asâkir-i Mansûre masraflarının karşılanması düşüncesi hâkimdi. Gelirler de bu iş için kurulan Mukataat (daha sonra Mansûre) Hazinesinde toplanıyordu. Ancak, Osmanlı mâlî sistemindeki prensibe uyularak mahallinde gerekli harcamalar yapıldıktan sonra kalan miktar hazineye gönderiliyordu.

Mahallinde yapılan harcamalar iki grupta toplanabilir :

- a) *İhtisab ve gümrük masrafları*
 - aa) İhtisab ve gümrük binaları inşa masrafları;
 - ab) İhtisab ve gümrük memur ve hademelerinin maaş ve aylıkları;
 - ac) İhtisaba âid mutfak masrafları¹⁰⁰.

98 Evâil-i Zilhicce 1246 (13-22 Mayıs 1831) tarihli emr-i âli: Cev-İ, nr. 1699 ve *İhtisab Defteri*, nr. 31, s. 12.

99 İhtisab defterindeki hükmün üstünde «muahharen emr-i âli yazılmıştır, ff Evâsıt-ı B 49» (24 Kasım-3 Aralık 1833) kaydı vardır.

100 Bu masraflar, 1242'den itibaren her kaleme âid miktar belirtilmek üzere, mahallinde tutulup İstanbul'a gönderilen kayıtların icmallerinde, ayrı kalemler halinde görülebilmektedir. İzmir ihtisab gelir ve giderlerine âid muhasebe icmalleri ayrı bir yazıda inceleninceğinden, burada, sadece başlıca kalemlerin sayılmasıyla yetinilmiştir.

b) *Asâkir-i Mansûre için yapılan masraflar*

ba) İzmir ve Sakız'da mansûre askerine ödenen aylıklar.

İstanbul'da olduğu gibi İzmir'de de yeniçeri teşkilâtının kaldırılmasından sonra Asâkir-i Mansûre kuruldu. Başlangıçta asker, maaş, aylık ve elbiselerinin İstanbul'dan gönderilmesi plânlandı; hatta 1242 ramazanına (Mart-Nisan 1827) âid aylıklar gönderilip şevval ve zilka'de maaşları ile tayinat-bahaları vs. de hazırlandı. Fakat, çok geçmeden, İstanbul'dan gönderilmek yerine İzmir ihtisabı gelirinden ödenmesinin daha uygun olacağı kararına varıldı. Her ay masraf defterinin Mukataat Hazinesine yollanması hakkında çıkan emr-i âliden¹⁰¹ sonra İzmir'deki mansûre askerinin maaş, aylık ve tayinatları, bura ihtisabı gelirinden ödenmeğe başlandı.

Şevval 1242 (28 Nisan - 26 Mayıs 1827)'ye âid maaş ve aylıklar, Asâkir-i Mansûre kanunnâmesi gereğince, bütün asker, zâbitlerinin önünde, memur tarafından sayılarak ödendi ve Ömer Lütfi Efendi dahil dört yetkili tarafından zabıt tutularak mühürlenip merkeze gönderildi¹⁰². Bundan böyle de aynı usûl devam etti¹⁰³. Sakız'daki asker, maaş ve tayinatları hesabı ise ayrıca tutuluyordu¹⁰⁴:

101 Aydın, Saruhan Sancakları Mutasarrıfı ve İzmir Muhafızı Vezir Hasan Paşa'ya ve İzmir İhtisab Nâzırı Ömer Lütfi Efendi'ye yazılıp 26 Zilhicce 1242 (21 Temmuz 1827)'de Asâkir-i Mansûre Nâzırı Seyyid Efendi'ye verilen emr-i âli : *MAD*, nr. 4049, s. 14.

102 Nefer, zâbit, memur toplam 1557 olması lâzım gelirken içlerinden 30'unun ölmesi veya ihrac edilmesi sebebiyle sayı 1527'ye, ödenecek meblâğ ise 41.715 kuruştan 41.115 kuruşa düşmüştür. Bunun da 430 kuruşu maaşa hak kazananlardan birkaç tanesinin siparişi (=maaşdan, başka yerde yakını bulunan birine havâle yaptırmak) olarak düşülüp 40.685 kuruşluk ödeme yapılmıştır. *MAD*, nr. 15965, s. 27.

103 Şevval-Zilka'de-Zilhicce 1242 ve Muharrem 1243'e âid 4 aylık asker maaşları 187.109 kuruş tuttuğu, üç kişiye âid 860 kuruşluk siparişin Seraskerlikce ödeneceği vs. ye dair *MAD*, nr. 10116, s. 160'daki kayıt, 1242-43 muhâsebe icmâlinde de ayrı bir kalem olarak görülmektedir. *MAD*, nr. 8298, s. 197.

104 Sakız mansûre askerinin maaş, aylık ve tayinatları ile diğer ihtiyacları için Rebi'ülevvel-Ramazan 1243 (22 Eylül 1827-15 Nisan 1828) tarihleri arasında yapılan masraf 251.093 kuruşu bulmuştu. Başmuhasebeden gönderilen 23 Zilka'de 1243 (6 Haziran 1828) tarihli ilmühaber kaydı : *MAD*, nr. 8298, s. 127. 1242-43 muhâsebe icmâlinde bu aylara âid maaş ve aylıklar ile tayinatlar ayrı ayrı gösterilmiştir. *a.g.â.*, s. 197.

İhtisab gelirinden bu maksadla yapılan harcamaların, Mukataat Hazinesinde îrad-masraf sûretiyle mahsûbu görülmüyordu¹⁰⁵.

bb) İzmir ve Sakız'daki askere ödenen tayinat bahaları.

Bunların da toplam içindeki yeri, ekseriya maaş ve aylık toplamlarına yaklaşmakta, ramazanda ise geçmekteydi¹⁰⁶.

bc) Mansûre askerinin kıyâfetleri (elbise, fes) için yapılan masraflar.

Elbise için gönderilen çuka ve feslerin bedelleri yine ihtisab gelirinden ödeniyordu¹⁰⁷.

bd) Sakız kalesi zahiresi.

Sakız Kalesi için satın alınan zahire ile bunun nakil masrafı da yine İzmir ihtisabı gelirinden karşılanıyordu. Meselâ, 30.000 kile zahire ve 15.000 kile arpa İstanbul'dan gelen emir üzerine Sakız Adası için Ömer Lütfî Efendi tarafından satın alınıp gönderilmişti¹⁰⁸. Sakız ihtiyacı olan zahirenin, İzmir'de kıtlık olması dolayısıyla bir kısmı, Mısır'dan yabancı gemileriyle gelenden, yine ihtisab gelirinden ödenmek üzere satın alınmış; Menemen'den temin edilen peksimedinde de bahası ve nakliyesi yine ihtisabca karşılanmıştı¹⁰⁹.

105 *MAD*, nr. 10116, s. 160 ve Tahir Bey'e yazılan 22 Zilhicce 1249 (2 Mayıs 1834) tarihli emr-i şerif kaydı : *MAD*, nr. 10123, s. 385. İrad-masraf yoluyla teslimatı gösteren hayli kayıtlar vardır. 1243 ve 1244 seneleri için *MAD*, nr. 11787, vr. 5b ve sadece 1244 senesi için *MAD*, nr. 8414, vr. 17b-18 misal olarak gösterilebilir.

106 Örnek olarak 1243 senesi Cemâziyelâhır ve Ramazan aylarını alırsak şu tablo ortaya çıkar.

Bulunduğu yer	Cemâziyelâhır		Ramazan	
	maaş	tayinat	maaş	tayinat
İ z m i r	22.440	17.742,5	22.295	34.455
S a k ı z	18.980	13.526,5	19.640	23.365,5

(gös. yer).

107 Aynı yer.

108 Mevkufat Kalemine 21 Ramazan 1243 (6 Nisan 1828) tarihli ilmühaber : *MAD*, nr. 10116, s. 518.

109 Selh-i Safer 1244 (10 Eylül 1828)'de Mukataat Nâzırının çukadarma teslim edilerek Sakız Muhafızı Yusuf Paşa'ya gönderilen mâliyeden yazılmış emr-i şerif : *MAD*, nr. 4049, s. 151.

be) İzmir kışlası inşası masrafları.

İzmir kışlasının yapımı için de ihtisab gelirinden «bina eminine» ödeme yapıldığı 1242-43 muhasebesi icmâlindeki kayıddan anlaşılmaktadır¹¹⁰.

1242-43 muhasebesinde, ihtisab ve gümrük masraflarıyla mansûre askeri için yapılan masrafların toplamı 1.352.844,5 kuruşu bulmaktadır.

c) Bazı eski iltizam bedellerinin mahallerinde sâhiblerine teslimi

1242 düzenlemesinden önce ihtisablar iltizam yoluyla idare edilmekte ve pek düşük bedellerle taliblerine ihâle olunmaktaydı. Emânet sistemine geçilince, ihtisab resimleri, yeni nizamlar üzerinden toplandıktan sonra, eski iltizam bedelleri, ya mahallinde, iltizam alanlara teslim edilmiş veya emâneten, kalan ve doğrudan doğruya bu hazinenin geliri olan meblâğla birlikde Mukataat Hazinesine gönderilmiştir.

Meselâ, İzmir ihtisabı mukataasının eski iltizam bedeli 7500 kuruştur. 1242-43 muhâsesinin masraflar faslında bu miktarda yer aldığı görülmektedir¹¹¹.

1243-44 muhâsesinde¹¹² Manisa ihtisab, kirpas damgası ve pamuk resmi iltizamları ile Aydın ihtisab, damga, tahmis vs. iltizam bedelleri de bulunmakta ve toplam 55.500 kuruş, masraflar faslında yer almaktadır¹¹³.

110 Bu muhasebede, İzmir kışlası bina eminine ödenen miktar 40.000 kuruştur. *MAD*, nr. 8298, s. 197.

111 «Berây-ı bedel-i mukata'a-i ihtisâb-ı İzmir dâde... 7500». gös. yer.

112 Bu iki muhasebeden ilki 11, ikincisi 9 aylıktır.

113 Bu iltizam bedelleri şöyledir :

İltizam-ı Mukataa-i Manisa	9.000
Damga-i kirpas	11.500
Resm-i penbe-i Manisa	10.000
İhtisab-ı Aydın ve tahmis ve damga	25.000

55.500 (Cev-M, nr. 27477).

Her sene bütün iltizam bedelleri mahallinde teslim edilmedikleri için, muhâsebelere aks eden rakamlar da farklı olmaktadır.

2. Mukataat Hazinesine Yapılan Teslimat

a) Nakid olarak teslim

Mahallinde yapılan masraflardan sonra Mukataat (Mansûre) Hazinesine gönderilecek meblâğın bir kısmı nakid olarak yollanıyor, diğer kısmı için poliçe çekiliyordu. Meselâ, 9 Cemâziyelevvel 1245 (6 Kasım 1829)'de Ömer Lütî Efendi'nin memuriyeti sırasında, sadece 2.425 kuruş nakid olarak teslim edilmiş, buna karşılık aynı tarihte çekilen poliçelerin toplamı 980.317,5 kuruş tutmuştu¹¹⁴.

1254'ün ilk altı ayında teslim olunan 632.625 kuruş tutarındaki nakid ise, toplam teslimatın (1.849.235) hemen hemen üçde biridir. İcmallerde genellikle hazineye teslim edilen miktar «nakid ve bâ-poliçe» şeklinde verildiğinden nakdin tam ne kadar olduğunu tesbit mümkün değildir. Maamafih, poliçe kayıtlı defterlerindeki herhangi bir seneye âid poliçelerin toplamı ile muhâsebe icmallerinin karşılaştırılmasıyla, çok kesin olmamakla birlikde, bazı rakamlar bulunabilir. Meselâ, Tahir Bey'in memuriyetinin ilk altı ayında hazineye teslim edilen meblâğ 1.209.573,5 kuruş¹¹⁵, bu devre için çekilen poliçelerin tutarı ise 1.053.557 kuruş¹¹⁶ olduğuna göre, geri kalan 156.016,5 kuruşun nakid ödendiği anlaşılır.

b) Poliçe Keşidesiyle Teslim

Mâlî mükellefiyet yüklenenler, İstanbul sarrafları ile münâsebette bulunmakta ve hazineye yapacakları teslimleri onlar vasıtasıyla yürütmekteydiler.

Kimin tarafından gönderildiği, hangi yılın hâsılâtma âid olduğu, miktarı, tarihi, vâdesi, hangi sarraf veya tüccarın üzerine çe-

114 Ömer Lütî Efendi'nin 1243 senesi teslimatı : *MAD*, nr. 11787, vr. 5b.

115 Ramazan-Zilhicce 1246 muhasebesi icmâli : *MAD*, nr. 8113, s. 117.

116 Poliçe Defteri, *MAD*, nr. 8401, s. 19-35.

kildiği belirtilen poliçeler ale'l-hesab, yani hazineye teslim edilmesi gereken meblâğın avansı olarak parti parti gönderiliyor ve poliçe kime yazılmışsa, onun tarafından hazineye ödeme yapılıyordu. Her ay gelen poliçeler, deftere ayrı ayrı ve teferruatlı bir şekilde kayd edilip yapılan ödemeler tarih atılarak belirtiliyor, bu suretle, poliçelerin tamamını ödemeyen sarraf veya tüccarın borç bakıyeleri de görülüyordu.

Meselâ Tahir Bey'in 1246 (1830-31) senesi hâsılâtına mahsûben gönderdiği 9 Ramazan tarihli ve 11 gün vâdeli 30.000 kuruşluk poliçesi Galata'da Barker bazirgândan tahsil edilecekti¹¹⁷.

Nâdir de olsa, bir poliçenin kabul edilmeyip geri çevrildiği oluyordu. Meselâ, 1246 hâsılâtına mahsûben Safer 1246 (Temmuz - Ağustos 1830)'da gönderilen 353.926 kuruşluk dokuz poliçeden 100.000 kuruşluk iâde edilmişdi¹¹⁸.

Bazı poliçeler, sadece ale'l-hesab olarak kayd edildiği halde, bazılarında hangi gelire âid olduğu da belirtiliyordu. Meselâ, palamud ticareti fazlası olmak üzere gönderilen 300.000 kuruş tutarındaki üç poliçede hem bu durum belirtilmiş, hem de ne mikdarlarının nerelere gönderildiğine işâret olunmuştur¹¹⁹.

Tahir Bey'in İzmir havâlisinde yetişen üzüm ve incirlere, emir almaksızın yaptığı zammın 1247 (1831-32) senesi hasılatının yarısı,

117 «İzmir ihtisâbı rûsûmât-ı miriyye-i sâirenin 246 senesi hâsılâtına mahsûben, sene-i merkûme ramazân-ı şerifi gurrelerinden itibâren ihtisab nâzırı ta'yin olunan Tâhir Bey ma'rifetiyle bi't-tahsil ale'l-hesab olarak Mukata'ât Hazîne(sine) başka irsal olunan poliçeleri» *MAD*, nr. 8401, s. 17.

118 *a.g.d.*, s. 33.

119 «İzmir, Aydın, Saruhan, Sığla, Menteşe, Teke, Karahisâr-ı sâhib, Kütahya, Hüdâvendigâr, Karasi ve Biga sancakları kazalarında husûle gelüp İzmir ihtisâbı ruhsat tezkiresine münhasır olan palamudun gayr-ez rûsûm-ı ihtisâbiyye ve kantâriyye, tüccârının fazla-i menâfi-i ticâretlerinden olmak üzere 46 senesine mahsûben İzmir Muhtesibi Tâhir Bey ma'rifetiyle bi't-tahsil Mukata'ât Hazînesine vârid olan akçesinin poliçeleridir. 6 L 1247» denildikten sonra üç poliçe ayrı ayrı kayd edilmekte ve altta kırmızıyla «Meblâğ-ı mezbûrun (300.000) guruş olarak Serasker Paşa hazretlerine bir kît'a pusula tahrîriyle itâ olunmuştur, 15 ZA 1247. Ma'adâ 250.000 guruşu ber-mantûk-ı irâde-i seniyye Darbhâne-i Âmire'ye bir kît'a pusula tahrîriyle itâ olunmuştur. 5 Z 1247» ifadesi bulunmaktadır. *a.g.d.*, s. 70.

Evkaf Hazinesine gönderilen, yarısı ise Mukataat Hazinesinde kalan meblâğa âid poliçe kaydında da yine izahat vardır¹²⁰.

Afyon sermayesi için kullanılan ihtisab gelirleri, afyonun satışından sonra hazineye ödendiğinde, poliçenin neye âid olduğu da yine kayd edilmiştir¹²¹.

Poliçeler, adlarına çekilen sarraf veya tüccar tarafından bazan bir defada, bazan birkaç taksitte ödenmekle beraber, nâdir de olsa sarraf veya tüccarın iflâs etmesi ile ödenemez hale gelebiliyordu. Bu durumda ya bir başka tüccar devreye girip, iflâs edenin borcunu ödüyor veya yapılan tasfiyede Devlet alacakları öncelik kazanıyordu.

Nitekim, Tahir Bey'in 1247 senesine mahsûben Zilka'de 1247 (Nisan 1832)'de gönderdiği beş poliçeden 74.500 kuruşluk olanın

120 «İzmir havâlisinde husûle gelen incir ve çekirdeksiz ve razakı ve siyah üzümün beher kantarından gayr-ez rûsûmât-ı kadîm-i mu'ayyen, muahharan İzmir İhtisâb Nâzırı Tâhir Bey'in bilâ-irâde hod-be-hod zamm edüp men' olunan yirmibeşer para rûsûmâtının 47 senesi muharremi guresinden sene-i merkûme zilhiccesi gâyetine değin bir senelik hâsılâtının ber-müceb-i irâde-i seniyye nısfı vaz'-ı ta'rife olan Evkâf-ı Humâyûn Hazînesine irsâl edüp mâ'adâ nısf-ı diğeri olarak Asâkir-i Mansûre masârifma tahsisen Mukata'ât Hazînesine âid olan akçe olup Nâzır-ı mûmâileyh tarafından başka vurûd eden poliçedir.

1 Poliçe	22 Rebi'ülevvel 48 (19 Ağustos 1831)		
Hâsılât		183.161,5	12
Berây-ı fazla-i ta'rife be-cânib-i Hazîne-i			
Evkâf-ı Humâyûn itâ-şüde		— 91.580,5	—36
(Poliçe değeri)		91.580,5	36

(MAD, nr. 12213, s. 140).

121 «İzmir ihtisâbı rûsûmâtının 245 senesi hâsılâtından afyon sermayesi için İzmir İhtisab Nâzır[ı] Ömer Lütfi Efendi'nin tevkif etmiş olduğu 2000 kese akçeden gayr-ez kusûr kalan 1400 kese akçeye mahsûben Nâzır-ı mûmâileyh tarafından başka vurûd olan poliçe

Darbhâne-i Âmire'de Hoca Artin bâzîrgândan
matlûb poliçe 600.000»

1400 kese, yani 700.000 kuruşun kalan 100.000 kuruşu da aynı ifade ile kayd edilmiştir. MAD, nr. 12213, s. 19.

42.200 kuruşu ödendikten sonra poliçe keşide edilen tüccarın ödeme gücü kalmamış ve poliçeyi keşide eden Mıgırdıç'ın, kendisine ödeme yapacağını bildirmesi üzerine Aslanoğlu Bogos, 1 Rebi'ülevvel 1248 (29 Temmuz 1832)'den itibaren 151 gün içinde borcun tamamını ödeyeceğine dair bir temessük vermiştir. 28 Şevval 1248 (20 Mart 1833)'de borç ödenmesi tamamlandığından temessük iade olunmuştur¹²².

Hüseyin Bey'in ihtisab nâzırlığı zamanında 1251 ve 52 seneleri ihtisab gelirine mahsûben, paranın tamamı İzmir'de ödenerek İngiliz tüccarı Barker'a çekilen 888.000 kuruş tutarındaki poliçelerin karşılığı hazineye yatırılmadan Barker'in iflâsı vuku bulmuştur. Bu durumda Devlet, olaya el koyarak Barker'a İstanbul ve İzmir'de borcu olanları tesbit etmiş¹²³ ve İstanbul'dan 609.000; İzmir'den ise 270.000 kuruşun tahsili yoluna gitmiştir¹²⁴.

Senelik icmâllerde de mahallindeki masraflar ve iltizam bedelleri çıktıktan sonra o yılın gelirinin ne kadarının îrad-masraf yoluyla mahsûbu yapıldığı, ne kadarının nakid ve poliçe keşidesiyle teslim edildiği kayıtlıdır.

122 MAD, nr. 8401, s. 80 derkenar.

123 Barker'in borçlarının tasfiyesiyle Evâhır-ı Ramazan 1251 (10-19 Ocak 1836)'da İstanbul Emtia Gümrüğü Emîni Tahir Bey'le İstanbul İhtisab Nâzırı Esseyyid İbrahim Efendi vazifelendirilmişler (MAD, 8324, s. 171-172) ve Barker'a borcu olanların listesini hazırlamışlardı (a.g.d., s. 171-181).

124 Hüseyin Bey'in 13 Muharrem 1252 (30 Nisan 1836) tarihli arzı : Cev-M, nr. 15563 (Dîvân-ı Humâyûn ve Başmuhasebedeki kayıtların derkenar olunması istenen bu vesikanın alt tarafı kopuktur). Cev-M, nr. 15570'de ise İstanbul'dan 462.778 + 142.618 = 605.396; İzmir'den 279.000 (= 881.396) kuruş toplandığı; bunun 10.000 kuruşunun afyon dolayısıyla sarraf Pısmıçoğlu Mikail'in poliçesi borcuna mahsub edildiği ve bu durumda Mansûre Hazinesinin İzmir ihtisabı malından 89.514 kuruş alacağı kaldığı kayıtlıdır. Ancak, 100.000 kuruş, afyon poliçesi karşılığı olunca, Hüseyin Bey'in poliçeleri karşılığı hazineye toplanan meblâğın 774.396 kuruş kalması ve bakiye borcun da 888.000 - 774.396 = 113.604 kuruş olması gerekir.

Bazı senelere âid nakid-poliçe ve îrad-masraf teslîmatı şöyledir:

Seneler	Nakid-poliçe	irad-masraf
1246 (N-Z) ¹²⁵	1.209.573,5	309.096
1247 ¹²⁶	3.757.424	1.193.456
1250 ¹²⁷	3.261.964	1.780.319,5
1251 ¹²⁸	4.072.238,5	2.060.723
1253 ¹²⁹	4.856.771 (poliçe)	931.446
1254 (M-C) ¹³⁰	1.849.235	442.277

(632.625 nakid+1.216.610 poliçe)

S o n u ç

Görüldüğü gibi, ihtisab müessesesinin düzenlenmesi, 1826'da yapılan askerî ıslahata bağlı olarak gelişmiştir. Eski bazı resimlerin arttırılması yanında yeni konan resimler de hep Asâkir-i Mansûreye gelir temin etmek içindir. Bu arada halk da madrabazların, onları istismar edenlerin ellerinden kurtarılmaya çalışılmıştır. Elde edilen gelir ise bu iş için kurulan Mukataat, sonra Mansûre adıyla anılan hazinede toplanmıştır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, İzmir ihtisâbına ayrı bir önem verilmiş ve bazı resimler sadece bu şehirde alınmıştır. O kadar ki, damga resminin kapsamı, bu şehirde İstanbul'dakinden geniştir. Sebebi ise, İzmir'in Anadolu'nun ihrac limanı olması yanında, ihrac mallarından alınacak yeni resimlerin tek elden idaresini temindir. Bunun için de İzmir ihtisâbına gerçekten dirâyetli, birkaç işi bir

125 Ramazan-Zilhicce 1246 muhasebesi icmâli : *MAD*, nr. 8113, s. 117.

126 1247 yılı muhasebesi icmâli : *MAD*, nr. 8323, s. 147.

127 1250 yılı muhasebesi icmâli : *MAD*, nr. 8324, s. 133.

128 1251 yılı muhasebesi icmâli : *MAD*, nr. 8348, s. 7.

129 1253 yılı muhasebesi icmâli : *Cev-M*, nr. 19721.

130 Muharrem-Cemâziyelâhır 1254 muhasebesi icmâli : a.g.v.

arada yürütebilecek kapasitede ve Devletin menfaatlerini ön plâna alan kimseler getirilmiştir. Bazı resimlerin zamanla arttırılması, nâzırların müşâhedelerine dayanan teklifleri sonucunda olmuştur.

İzmir ihtisâbı geliri, başlangıç senesi olan 1242'den îtibâren artış göstermiştir. Ancak salgın hastalık gibi alış-verişin durduğu, yabancı gemilerin limana hemen hemen uğramadığı senelerde düşüşler kayd edilmiştir ki, bu da pek normaldir.

İzmir ihtisâbına bağlı resimlerin ayrı ayrı dökümleriyle toplam geliri ihtiva eden muhasebe icmalleri, tahlilleriyle birlikte ayrı bir yazıda incelenmeğe çalışılacaktır.